

PIERWEJ (3850) *av*

pierwej, -pierwej (2480), **pirwej, -pirwej** (1337), **pierwiej, -pierwiej** (19), **pierwyj** (12), **pirzwej** (1), **-pierzwej** (1); *pierwej* *LibLeg* (40), *MetrKor* (14), *BierEz* (43), *PatKaz III* (6), *TarDuch*, *RejRozpr*, *GroicPorzRej*, *KrowObr* (61), *Leop* (64), *OrzList* (4), *UstPraw* (11), *GrzegRóżn*, *KochZg*, *KwiatKsiąż* (18), *OrzQuin* (45), *LeovPrzep*, *GrzepGeom*, *Strum* (22), *BiałKaz* (2), *BudNT* (26), *CzechRozm* (104), *KochOdpr* (3), *Oczko* (13), *KochPs* (4), *ZapKościer*, *KochTr* (6), *MWilkHist* (6), *KochJez* (2), *KochFr* (4), *KlonŻal* (6), *KochMarsz*, *KochPhaen* (2), *KochSz*, *KochWz*, *ReszHoz*, *WerGość* (5), *WerKaz* (3), *BielSjem* (12), *KochPieś* (4), *KochSob*, *PudłFr* (5), *BielRozm* (11), *GórnRozm* (40), *KochWr* (2), *Paprup* (5), *ZawJeft*, *Calep* (4), *GostGosp* (20), *GostGospPon*, *Phil* (5), *GórnTroas* (7), *KochCz*, *GrabowSet* (4), *KochAp* (3), *KochFrag* (4), *OrzJan* (10), *OstrEpit*, *KołąkCath*, *RybGęśli* (6), *WysKaz* (12), *JanNKar* (4), *JanNKarGórn* (2), *SarnStat* (130), *SiebRozmyśl* (3), *WitosłLut*, *GrabPospR* (4), *KlonKr*, *PowodPr* (13), *VotSzl*, *CiekPotr* (4), *CzahTr* (2), *GosłCast* (10), *KlonFlis* (8), *SapEpit* (3), *KlonWor* (9), *ZbylPrzyg* (2), *SzarzRyt* (3); *pirwej* *March*¹ (2), *OpecŻyw* (68), *OpecŻywSandR*, *ForCnR* (5), *PatKaz I*, *HistJóz*, *GlabGad* (26), *KłosAlg* (2), *March*³ (2), *ComCrac*, *RejJóz* (8), *RejRozm*, *HistAl* (6), *KromRozm III* (7), *DiarDop* (3), *BielKom* (13), *RejWiz* (26), *KochZuz*, *LeszczRzecz*, *RejFig* (9), *RejZwierz* (18), *BielKronCies*, *KochSat* (3), *Prot* (4), *SarnUzn* (8), *RejAp* (46), *GórnDworz* (85), *RejPos* (206), *RejPosWiecz*² (6), *RejPosWiecz*³ (11), *GrzegŚm* (2), *HistLan*, *RejZwierz* (71), *RejPosRozpr* (8), *RejPosWstaw* (16), *HistHel* (2), *MycPrz* (3), *StryjWjaz* (2), *Paprupan* (4), *ModrzBazBud*, *PudłDydo* (3); *pierwyj* *MurzHist* (3); *pierwej* : *pirwej* *ZapWar* (6:1), *BielŻyw* (3:24), *RejPs* (8:1), *LibMal* (19:1), *SeklWyzn* (2:3), *SeklKat* (3:16), *RejKup* (10:13), *RejKupSekl* (1:1), *KromRozm I* (1:10), *Diar* (15:11), *GliczKsiąż* (6:20), *LubPs* (2:14), *GroicPorz* (40:1), *BibRadz* (38:12), *OrzRozm* (35:1), *BielKron* (374:293), *Mącz* (47:20), *SienLek* (43:1), *HistRzym* (38:5), *BiałKat* (26:1), *BielSat* (8:13), *KuczbKat* (11:1), *BielSpr* (49:7), *WujJud* (10:4), *WujJudConf* (8:2), *BudBib* (14:1), *ModrzBaz* (1:85), *SkarJedn* (44:3), *SkarŻyw* (137:3), *StryjKron* (31:2), *CzechEp* (86:4), *NiemObr* (23:17), *ReszPrz* (1:4), *ReszList* (3:1), *ArtKanc* (8:1), *ActReg* (25:1), *LatHar* (26:2), *WujNT* (203:17), *SkarKazSej* (21:1); *pierwej* : *pierwiej* *PatKaz II* (16:1); *pierwej* : *pierwyj* *MurzNT* (1:9); *pirwej* : *pirzwej* *KromRozm II* (5:1); *pierwej* : *pirwej* : *pierwiej* *FalZioł* (79:15:16), *WróbŻołat* (1:3:1), *SkarKaz* (61:3:1); *pierwej* : *pirwej* : *pierzwej* *MiechGlab* (10:8:1).

pie- (315), *pie-* (72); *pie-* *MurzHist* (3), *Mącz* (47), *ZawJeft*, *JanNKarGórn* (2); *pie-* : *pie-* *MurzNT* (8:2), *SienLek* (1:8), *Oczko* (12:1), *KochTr* (5:1), *KochPieś* (3:1), *SarnStat* (125:5), *KochFrag* (3:1); *-éj* (350), *-ej* (113); *-éj* *MurzNT*, *KochZg*, *OrzQuin* (45), *GrzepGeom*, *Strum* (22), *Oczko* (13), *KochPs* (4), *KochJez* (2), *KochFr* (4), *KochMarsz*, *KochPhaen* (2), *KochWz*, *KochPieś* (4), *KochSob*, *PudłFr* (5), *KochWr* (2), *ZawJeft*, *GórnTroas* (7), *KochCz*, *KochAp* (3), *OrzJan* (10), *OstrEpit*, *JanNKarGórn* (2), *SiebRozmyśl* (3), *GosłCast* (10); *-ej* *Mącz* (67); *-éj* : *-ej* *OpecŻyw* (38:30), *SienLek* (3:7), *BiałKat* (24:3), *KochTr* (5:1), *KochFrag* (3:1), *JanNKar* (2:2), *SarnStat* (128:2).

pierwej, pirwej (2985), **najpierwej, najpirwej, napierwej, napirwej** (865); *na(j)pi(e)rwej* *HistJóz*, *TarDuch*, *BielKronCies*, *KochCz*, *WitosłLut*, *KlonKr*, *ZbylPrzyg* (2); *pi(e)rwej* : *na(j)pi(e)rwej* *LibLeg* (38:2), *ZapWar* (5:2), *MetrKor* (9:5), *BierEz* (42:1), *OpecŻyw* (51:17), *ForCnR* (4:1), *PatKaz II* (16:1), *PatKaz III* (5:1), *FalZioł* (80:30), *BielŻyw* (19:8), *GlabGad* (18:8), *MiechGlab* (9:10),

RejPs (5:4), *LibMal* (4:16), *SeklWyzn* (4:1), *RejKup* (21:2), *KromRozm II* (5:1), *BielKom* (10:3), *GliczKsiąż* (25:1), *KrowObr* (54:7), *RejWiz* (22:4), *Leop* (57:7), *UstPraw* (10:1), *RejFig* (8:1), *RejZwierz* (11:7), *BibRadz* (46:4), *OrzRozm* (35:1), *BielKron* (359:308), *KwiatKsiąż* (6:12), *Mącz* (61:6), *OrzQuin* (44:1), *Prof* (3:1), *SarnUzn* (5:3), *SienLek* (33:11), *RejAp* (33:13), *HistRzym* (28:15), *RejPos* (102:104), *RejPosWiecz*³ (6:5), *BiałKat* (23:4), *BielSat* (19:2), *KuczbKat* (10:2), *RejZwierz* (53:18), *BielSpr* (34:22), *WujJudConf* (9:1), *RejPosRozpr* (1:7), *RejPosWstaw* (4:12), (14:1), *MycPrz* (2:1), *Strum* (11:11), *BudNT* (24:2), *CzechRozm* (87:17), *PaprpPan* (1:3), *ModrzBaz* (79:7), *SkarJedn* (43:4), *KochOdpr* (2:1), *Oczko* (12:1), *SkarŻyw* (133:7), *MWilkHist* (4:2), *StryjKron* (32:1), *CzechEp* (83:7), *KochJez* (1:1), *NiemObr* (21:19), *KlonŻal* (3:3), *ReszPrz* (3:2), *ReszList* (3:1), *WerKaz* (2:1), *BielSjem* (11:1), *KochPieś* (3:1), *PudłFr* (4:1), *ArtKanc* (6:3), *BielRozm* (10:1), *Paprup* (4:1), *ActReg* (20:6), *Calep* (2:2), *GostGosp* (17:3), *OrzJan* (8:2), *LatHar* (22:6), *RybGęśli* (3:3), *WujNT* (206:14), *JanNKar* (1:3), *SarnStat* (122:8), *SiebRozmyśl* (1:2), *SkarKaz* (61:4), *CiekPotr* (3:1), *GosłCast* (8:2), *KlonFlis* (3:5), *KlonWor* (6:3).

ną- (820), naj- (44), no- (1); naj- *OrzRozm*, *Mącz* (6), *KochCz*; ną- : naj- *BielKron* (307:1), *KwiatKsiąż* (10:2), *SienLek* (3:7), *RejPos* (96:8), *BielSpr* (21:1), *ModrzBaz* (6:1), *NiemObr* (11:8), *ReszPrz* (1:1), *OrzJan* (1:1), *JanNKar* (1:2); ną- : naj- : no- *ActReg* (1:4:1); ~ ną- (692), na- (18), n(a)- (110); ną- : na- *KrowObr* (6:1), *Leop* (6:1), *BielKron* (301:7), *RejAp* (12:1), *HistRzym* (12:3), *RejPos* (95:1), *BiałKat* (3:1), *BielSpr* (20:1), *RejPosRozpr* (6:1), *SkarŻyw* (6:1); naj- (36), naj- (1), n(a)j- (7); naj- : naj- *RejPos* (7:1). ~

Sł stp: pierwej, pirwej, pizwej, pizwiej, napierwej, napirwej, napirzwej, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. *Wcześniej niż, przedtem, uprzednio; prius Vulg, Mącz, Modrz, JanStat; primum Mącz, Modrz; ante Vulg; antea JanStat; in primis, olim MiechGlab [w tym: napierwej (27)] (2361) : MetrKor 37/2v; Nie raczy fie ná mię gniewać/ A chćiey mię pierwey wyfluchać. BierEz F2, B2v, C2, D3v, D4v, E3 (13); OpecŻyw 24v, 63, 66v, 104v, 156, 181v; ForCnR E; pan bog stworzył czlouyeka, a pyeruey zyemyą PatKaz II 23v, 39v [2 r.]; czo małz działać, rozeznay pierwey dobrze. FalZioł V 73v, I 32c, 62a, 87a, 110d, 145a (28); Gdy chćełz z domu wynidz, pirwey fie rozmył czo małz czynić. BielŻyw 17, 8, 25, 44, 100, 145, 155; kto chce nieczo komu dać mułi to łam pirwey mieć. GlabGad E2v, A7v, B4v, C3v, H7v, L4; MiechGlab 6, 67; A ktho by pyervey przyal then drugiego czekal. LibLeg 7/36, 7/36, 9/50v, 10/61v, 95, 11/57v (11); LibMal 1544/79v; SeklWyzn b3v, b4v; RejJóz A5v, F2v, K2, O3, Q3v; ZapWar 1545 nr 2646, 1548 nr 2668 [2 r.]; SeklKat D3v, G4, M [2 r.], N3, O4v, X4v; Wierz mi kotku iż bis pliwal Tam kędis pirwey niebiwal RejRozm 399; RejKup Gv, i7v, o2, o2v, q7, Tv, x6v; RejKupSekl a5, a7v; HistAl H7v; Teżci czáfem porządny łlub z drugą byerze/ ktory pirwey ma żonę. KromRozm I C2, C2v, D2, I, L; MurzHist I4v; MurzNT 56, Matth 17/10, 11, Ioann 20/8; Swyęty Máthułz odchodząc do Murzyńłkyey żyemye/ napirwey nápiłal żydom ich yęzykyem Ewanyelią ktorą im zá vpominek zołtawil. KromRozm II cv, c4v, p3v [2 r.], x; KromRozm III G4v, H7v; Diar 34, 37, 38, 78, 81, 83, 93; BielKom D3v; GliczKsiąż H4v, H5v, H6, H6v, O2, O5v, Pv; W iákiem iefłth podziwieniu v niewiernych kołcioł Boży/ ktory chcąc zgłádzić łami pirwey zgina. LubPs N marg, I3; GroicPorz c3, f2, k4, mv, o2v (20); GroicPorzRej C3; KrowObr C4, 18v,*

24, 24v, 27v (20); *RejWiz* A8v, 13, 22v, 27v, 33 (11); *Leop Lev* 1/7, 8/21, *Deut* 30/3, 2.*Reg* 19/43, 3.*Reg* 22/5 (14); *UstPraw* B2v, D3v, F2, G3v, H4; *RejFig* Aav, Aa6v, Bb2, Bb8v; *RejZwierz* 31, 46v; *BibRadz* *4v, *5, 2.*Reg* 19/43, *Ez* 10/11, *Matth* 17/11 (9); *OrzRozm* B3, E4v, F4, I4v, K2 (10); tá [Ceres] napirwey vkażála im [práwę około roley [...] náłázfzy zboże/ ktore fie fámo pirwey bez prace po trofze płodziło. *BielKron* 8v; [Ezdrasz] Zydy piłác náuczyl od prawey ftrony do lewey/ bo pirwey piłáli od obu końcu *BielKron* 96v; SErgius wtory Papież rodem z Rzymá/ tego pirwey zwano Os porci/ to ieft świni pyfk *BielKron* 171, 8v, 9, 11, 16, 17 [2 r.] (104); Lecz wy nie wynálawfzy piérwéj nic lepszego/ Niechcecie zgoła trzymác porządku dawného. *KochZg* A4v; *KwiatKsiąz* O2v; Continuo abnegavit quae dixerat, Wnet záprzał k czemu fie pierwey znał. *Mącz* 244d; Recognosco, Poznawam zás/ Rołpamiętam fie/ Też przeglądam y poprąwiam tego com pierwey piłál. *Mącz* 251a, 86a, 119a, 150c, 229d, 363d (9); nie naydziecie tego nigdzie/ áby w którym Królefkwie [!]/ záwadzaiąc Kácérze w Papieżá/ nie piérwéy w Krolá fwého záwádzili *OrzQuin* K4, T3, X3; Pirwey powiádáli że Sin był po wfzytki wieki widomy/ á Ociec nie. A wždy iednák twirdzá/ że Syn nie znaiomy *SarnUzn* D3, Gv, H3v; Kiedy w ciężkiew niemocy z vft śmierdzi/ á pierwey to niebyło: śmierć niedáleko. *SienLek* 22, a3, 13, 15v, 18v, 19 (19); *RejAp* 45, 62, 92, 116, 122v (15); ma Polká tyle kfiąg swoim ięzykiem/ ile fie ich pirwey nigdy nie náidowáło. *GórnDworz* A2; Komu może być miłe odpoczynienie/ iefli pirwey nie vczył niewczáfu s pracy? *GórnDworz* H8v, A2v, D6v, E3v, F5, F8 (22); *HistRzym* 29v, 55v, 66, 74v, 75v, 104, 119v; To bylá iáwna rzecz/ iż fie Ian s. pirwey począł/ y pirwey fie národził. *RejPos* 13, A4v, 12, 31v, 63, 68v [2 r.] (48); *RejPosWiecz*² 90v marg, 92v; *RejPosWiecz*³ 98, 98v; *BialKat* 53v, 96, 101, 148v, 288v (9); *BielSat* C, C2v, G4v, L3, Nv (8); *GrzegŚm* A4, 51; *KuczbKat* 155, 315, 390; Y tám fie był przypláwił gdzie pirwey nie bywał. *RejZwierc* [28²], 2, 14, 22v, 24v, 27 (15); *BielSpr* 4v, 14, 15v, 19, 31v (12); *WujJud* 84v, 122, 204v, 246, 248; *WujJudConf* 14, 83v, 102; *RejPosWstaw* [41³]v, 44; Iefliżec Iudá przyciágnawfzy z woylki fwemi nád potok przepráwi fie pierwey do nas/ tedyc mu nie wytrzymamy *BudBib* 1.*Mach* 5/40, 4.*Esdr* 7/9; Aczkolwiek fie tak bárzo/ nagle nie kwápili/ Ale pirwey Prorokow/ swoich fie rádzili. *HistHel* D2; *Strum* B3, C2, F3, Kv; *BialKaz* C; *BudNT Matth* 17/10, 11, *Mar* 3/27, *Ioann* 10/40, 19/39, *Gal* 4/14; *CzechRozm* 2v, 28v [3 r.], 29 [2 r.], 29v, 32 [3 r.] (37); *PaprpPan* Gg2; *Decemviri* byli w Rzimie (áč pirwey w Grecij) nawyżfzi pánowie *ModrzBaz* 91 marg; pńzenice korzec przedawaią po 24. grofzy/ á pirwey przedawano po trzy złote. *ModrzBaz* 141 v, 2, 25 [2 r.], 25v, 26v, 27 (25); *SkarJedn* 7 [2 r.], 8 [2 r.], 10, 115, 156 (10); Chcáli nagrody/ niech iá sami pierwey czyniá *KochOdpr* B4; *Oczko* 15, 21v, 26v, 33, 36v, [40]; Pierwey mu [Maksymijan Lucyjanowi] wiele obiecował: Ale gdy fie on z te⁶⁰ śmiał: pogroził mu *SkarŻyw* 47, A3, 74, 100, 113, 125 (42); *MWilkHist* D; *StryjKron* 1, 31, 390, 406, 432 (11); ieflibym to czynił z nienawiści [...] muśiałbym fie pierwey íam z fynoftwá Bożego wyzuc. *CzechEp* 8, *2v, 40, 53, 54, 55 [2 r.] (46); *NiemObr* 53 [2 r.], 54, 65, 134, 147; *KochPhaen* 7; *ReszList* 160, 174; Odpowiedziál mu iuz inny z oney ftrazey/ á nie ten co pierwey *WerGośc* 249, 216, 229; Abowiem mąż ieft głowá żony fwey/ y pierwey fтворzony/ nie dla żony/ ále żoná dla niego. *WerKaz* 289; Iákom pierwey vczyłá/ dębinę fćawiaycie/ Co nahrubfza może być/ pod nią fie chowaycie. *BielSjem* 41, 37, 38, 39; *ArtKanc* K19, N7; *BielRozm* 11, 15; *GórnRozm* A4, B2v, Gv, G4, H2v, I2, I4; *PaprpUp* L2v, L3v; *ZawJeft* 8; *ActReg* 23, 40, 44, 46, 85 (9); *Calep* 75a; *GostGosp* 62,

144; *GórnTroas* 60; *GrabowSet* Q2; *KochAp* 5, 10; *KochFrag* 53; *OrzJan* 82; *LatHar* 189, 195, 258; [Św. Mateusz] będąc pierwey Celnikiem/ powołány od Páná sťał fię vczniem iego. *WujNT przedm* 41; Abowiem kto z was chcąc budować wieżę/ nie pierwey śiadłzy oblicza nakład/ iefli ma czego potrzebá do wykonánia *WujNT Luc* 14/28, *Matth* 5/25, s. 21, 30, 32, *Matth* 8/21 (73); *WysKaz* 23, 29; *JanNKarGórn* Hv; *SarnStat* 5, 72, 75, 77, 117 (32); *PowodPr* 12, 18, 23; Iákobyłmy mogli ciááá ie⁸⁰ pożywác/ gdyby pierwey z ábite [!]/ to ieft ofiárowáne nie było? *SkarKaz* 157b, 85b, 279a [3 r.], 347b [2 r.], 456a, 457a (12); Obacz fie/ pátrz co czyniłz/ á piérwéy wzgárdzoná Przygárni *GosłCast* 58; *SkarKazSej* 664a, 674a; Byś drew do láá (iák mowiá v dworu) Abo więc łzyłzek nie woził do boru/ bo ich tám pierwey doftátek obfity/ Lecz nie odbyty. *KlonFlis* E2v.

pierwej nad kogo, nad co (2): [Likurgus] vřháwił był práwá rzádné mieřczánom Lácedemońkim/ ktorzy w Grecyiey pierwey nád inne Greki nářpřofznieyřzych práw y obyczáíow vřywali *BielKron* 272; *Mącz* 488c.

pirwej przed kim, przed czym (13): Podnořzenie chlebá y kielichá wymyřlił y pořthánowił Honoryus trzeći/ przed kthorym było Papieřow pierwey fto ořmdzieřiat y řleřć *KrowObr* 197, 21, 197, 197v [3 r.]; *BielKron* 46; *BielSpr* 53; [Bóg] wřzyřtko mogli. Mogł teř y człowieká napierwey przed wřzyřtkimi rzecřámi z niřczęgo vcřyniřć *CzechRozm* 122v; *ModrzBaz* 23, 68; *GosłGosp* 90; *WujNT Act* 13/24.

[ile] *pierwej* (3): Kozacy ktorzy przed Cefarzem pierwey kilkim dni iááá [...] nořzú z łobá w woreczkách mieřo drobne řiekáne *BielSpr* 53; A choćářz trzydzieřci lat pierwey vmářł S. Wincenty: wřzákře řzeřćiá lat pierwey Bernárdyn S. kanonizowány ieft. *Skarřyw* 311.

Połączenia: »ař(e) (a. ař(e)by) pierwej« = *nisi primum* *Modrz*; *nisi prius* *JanStat* (10): Thrudno go [byka morskiego] zabiřć/ aře mu głowę pierwey muři vciáć *FalZioł* IV 35c; *BibRadz Mar* 7/27; *BielKron* 65v; *Sine ut primum ad me redeam*, Day mi pokóy ář pirwey řam k łobie przideř. *Mącz* 395b; *ModrzBaz* 121v; *StryjKron* 215 [2 r.]; *SarnStat* 909, 1284; *GrabPospR* K3.

»pirwej ... ář gdy ... toř« (1): NEápolitáńskie álbo Apuliyřkie kroleřtwo tego cřáfu pocřęło byřć/ ktore pirwey pod tytułem Sycyliyřkiego kroleřtwá byřło/ ář gdy Robertus Gwiřkardus Sáráceny y Greki z niego wypędził/ [...] toř ie rozřzyřzył *BielKron* 180v.

»(a (i)) pierwej nie ... ař(e) (a. ařby)« = *nec prius quam* *Vulg* (8): *BierEz* 87; duřfa moia pirwey niebędzie pocieřřona/ ář okiem moijm ogládam dořtoynořtz iego řáđliwá. *Opecřyw* 163v, 98v; *Leop* 1.Reg 16/11; *Mącz* 349a; *Rejřwierc* 22v; *PudłFr* 9; *WujNT* 470.

»nie (...) pierwej (...) ař(e) (a. ařby)« = *non (a. nec) prius ... quam* *Modrz*; *non prius ... nisi prius* *JanStat* (33): *MurzNT* 96; *GroicPorz* r3 [2 r.]; *Leop Num* 32/18; *OrzRozm* F3, F3v, S2v; *BielKron* 269v; nie piérwéy wołáć przeřtáneř/ ář wřdy kiedy (iáko pies głodny) řztukę iááká vchwyć. *OrzQuin* C2v, Lv, P3v; tey gry co iefřh zá pożythek powiem hnet ále nie pirwey/ ář řie kářdy s powieřćiá řwoiá odpráwi *GórnDworz* C6v, Hhv; *KuczbKat* 90; *ModrzBaz* 80v, 98v, 105; *SkarJedn* 260; Niechće áni náwiedřiř piérwéy řwégo progu/ [...] Ář pláć naydeř/ boře móy/ twemu kořćiołowi *KochPs* 195; *Skarřyw* 173; *KochWz* 140; *PudłFr* 45, 67; *ArtKanc* F6v; *ActReg* 122; *WujNT* 712, 716; w Conřtytuciách nářzych/ [...] řkázuiey: áby řáden nie był piérwéy powinien ku chowániu nowéy vřtáwy/ ářby [*Quod nullus obligatus erit ... nisi* *JanStat* 137] byřlá przez obwołánié w Króleřtwie

obiąsnioná. *SarnStat* 50; Ale nie piérwéy máią słuchác iego probáciiey: ázby [*nullatenus ... donec JanStat* 649] Sędziemu trzy grzywny álbo kozuch kuni położył *SarnStat* 796, 85, 560, 795, 798.

»nie pierwej (...) aż(by) pierwej« (3): *LibMal* 1546/113v; O ífalony wielz że co ty íeiefz/ nie będzie pierwej ozywiono ázby pierwej obumarło [*non vivificatur, nisi prius moriatur*]. *Leop* 1.*Cor* 15/36; *OrzQuin* K.

»nie (a. ani) ... aż(e) (a. aż(e)by (...) pierwej« = *nec ... nisi (...) prius Modrz, JanStat, JanPrzyw; neque ... nisi prius Vulg; non ... nisi (prius) JanStat* (111): *MetrKor* 34/268; Abowiem by ty był rozum miał/ W ítudniá by był nie wítepował: Ażeby pierwej opátrzył/ Kędyby zásię wykoczył. *BierEz* H3v; *OpecŻyw* 20v; [*pszczoły*] nigdy íe zvla nie wyroiá, aż gich krol pierwej wylęci *FalZioł* IV 27d, I 1b, V 34; *BielŻyw* 43; *KłosAlg* A4; *RejPs* 198v; *SeklWyzn* e4v; *Diar* 40; *GroicPorz* b2v; *KrowObr* 232v, 234v [2 r.]; y zyele y drzewo nie roście ná gorę/ Aż korzeń zácźnie pirwey w zyemi íwá náture. *RejWiz* 128; *Leop* 1.*Reg* 20/2, 3.*Esdr* 6/6; *BibRadz* I 141a *marg*; Obiecał Dawid wśzytko vczynić/ ále to przydał/ áby przed obliczność iego nie przychodził/ ázby mu pirwey Michol przywiódł żonę pirwízá *BielKron* 69; Loktek íam przedłużył íwoię koronácyá/ áni íe kfiáżęcím pífał Políkim/ ázby doftał pod nim pierwey tych dzierzaw ktore Wacław w Polícze poliadł. *BielKron* 368; [*lekarz*] nie chćiał íe z mieyfcá rużyc/ áz mu napierwey dano trzy ítá złotyeh *BielKron* 403, 25, 97v, 196v, 141, 225 (17); *GrzegRóżn* A2; *RejAp* 78; *HistRzym* 18v, 35v, 64; *RejPos* 55v, 154, 158v, 245v, 266 (8); *KuczbKat* 90, 135; *RejZwierc* 13, 22v [3 r.], 89, 146v; *BielSpr* 4v; *WujJud* 176v, 241v, 264v; *WujJudConf* 223v; *MycPrz* II C4v; *CzechRozm* 97v, 165v, 247; bo cí ktorzi to w íwey mocy máią/ niedawáliby nikomu żadnego beneficium/ ázby íię pirwey ná to obowízáł [*nemini darent, nisi eo nexu obligato*]. *ModrzBaz* 139, 46v, 68, 112v, 137v; *SkarŻyw* 27; *KochTr* 12 [2 r.]; *StryjKron* 215 [2 r.], 782; *CzechEp* 155; *NiemObr* 158; Nie pij aż cí íię piérwéy będzie chćiało *KochFr* 10; *ReszHoz* 126; nie vczyni nic zbrodíeń w Polícze złego/ áz pierwey vpátrzy w práwie džíurę/ ktorá z oney zbrodnie wyniść ma/ ábo íię prokuratorá porádzi. *GórnRozm* K2; *GostGosp* 102; *Phil* P4; *OrzJan* 57; wiele chorob cíeiefnyeh dla grzechow przychodzi: ktore nie mogą być vzdrowione/ ázby grzechy pierwey były odpufzczone. *WujNT* 132, *Luc* 2/26, s. 287, *Act* 25/16, s. 470; *SarnStat* 50, 65, 66, 67, 93 (17); *GrabPospR* K3; *PowodPr kt*; *CzahTr* K4, L.

»pirwey (...) nie ... aliż« (3): od dziwiáté [!] godziny/ zafię na modlitwę ífla/ a pirweyíe modlitz nieprzeftala/ aliż íe íey aniol vkázál *OpecŻyw* 2v, 168v; Tu non absistes ea facere donec vapules, Ty tego pirwey nie przeftánielz czinić áliż kiyem weźmiesz. *Mącz* 396c.

»nie (...) pierwej ... aliż (a. alezby, a. aliżby)« = *non prius ... quousque JanPrzyw* (13): *PatKaz* III 147; *KromRozm* III C8, C8v [2 r.], G4v; *OrzRozm* M3v; *Mącz* 504b; Litwá k téy Vniéy niemoże inák piérwéy przydz/ áliżby Kfiádz wielki Litewfki vmorzył Práwo íwoie Kfiáżęcé *OrzQuin* Pv, A2, P2, P2v; *SarnStat* 12, 54.

»nie ... alezby (a. aliżby) pierwej« (2): *BielŻyw* 7; Ne quis frumentum de area tolleret, antequam cum Decumano pactus esset, Aby żaden zítá nie zwoził áliżbyíe pierwey o dżieíęcínę s poborcá [...] zgodził. *Mącz* 272a.

»nie ... pierwej ... dokąd nie« (1): Niemożelz íe pierwey ftáwić nieprzyiácielowi twemu/ dokąd [*non ... donec*] niezginie ten ktory íe tą złoíciá íplugáwił. *Leop* *Ios* 7/13.

»(aż) pierwej ... (toż (więc), a, a tak, a tam, tedy) do- pir(k)o« = *primum ... et tunc PolAnt; prius ... et tunc Vulg* (46): *FalZioł* V 101v; *BielŻyw* 43; *LibLeg* 11/185v; *DiarDop* 108; koždy tżłowiek po łmierci/ muŝi idz do tżyŝcá/ y tám łie pierwej wytżyŝcić/ álbo wyłmáżyć/ thołz dopiero do Kroleŝtwá niebiełskiego wnidz. *KrowObr* 75, 77v; *SarnUzn* F8; *RejAp* 165; porównáby pirwej rzeczy trzebá/ toż dopiro o tym mowić/ mali kto/ czo nád kogo *GórnDworz* V2v, Ff2v, Hh4 [2 r.]; iż nie może nikt włtápić w niebo [...] áż bywłzy pirwej z wiárą w niebie/ á przez Du(cha) poznawłzy łyná człowiecze⁶⁰/ tedj dopirko znim ma włtápić do niebá. *RejPos* 154, 170, 176v, 298; *BudBib* c4; Albo iáko kto może wniŝć wdom łilnego y naczynie iego rozchycić/ iesliby pierwej nie zwiázal łilnego/ y dopiero [si non primum ... Et tunc] dom iego rozchwyta? *BudNT Matth* 12/29; *CzechRozm* 33, 84; *SkarJedn* 7, 216; *KochOdpr* B2; Niech pierwej złoto będzie/ dopiero o łchowaniu iego myłłic mułżá. *SkarŻyw* 71, 134, 312, 363, 442; Ale łię pierwej łtárguiem Toż dopiero ważyć każem. *MWilkJHist* C3; potrzebá mi pierwej/ włztykie *impedimenta*/ zawády/ rummy/ chwałty [...] odrzucić: á thák dopiero [...] budowánie záłóżyć. *CzechEp* 103, 132, 223; *NiemObr* 147; *GórnRozm* F3v; Abo iáko może kto wnidz do domu moczárzowego/ y łprzęt iego rozchwyć: áżby pierwej zwiázal moczárzá onego? toż więc dopiero [nisi prius ... Et tunc] dom iego łplundruie. *WujNT Matth* 12/29, *Mar* 3/27; *SarnStat* 165, 543, 645, 772, 849, 1304; *SkarKaz* 122b [2 r.]; Muŝicie pierwej to ciáło zábić/ y tę koronę zgubić/ toż dopiero nowá z nowemi łtany tworzyć y budować. *SkarKazSej* 682b, 678b.

»dopiro ... pirwej« (1): [młodzi] ci dopiro tego nábywáią á łzukáią/ czegoŝ ty pirwej wżył *RejZwierc* 177.

»nie drzewiej ... áż(by) pierwej« (3): Nie drzewiej będe iadł áż pierwej [Non ... donec] odpráwię rzecz łwoię *BibRadz Gen* 24/33; *CzechRozm* 182v; *CzechEp* 417.

»pierwej (...) (a, ale, i, lecz, też) (...) dziś (a. dzisia)« [szyk 21:5] (26): Pirweyŝ piyał gorzáłkę/ dziŝ łuwkę gotuiá *RejWiz* 60v, 93; [kraina Wiatka] pod Tátary byłá pierwej y dziŝ iey dzyerzá część. *BielKron* 434; Byli pierwej Prułowie łtárzy z Lithwą iednego ięzyká/ iáko y Zmodź/ y Curowie/ ále máło łobie rozumieią dziŝ *BielKron* 436v, 275, 282, 284v, 292, 294 (14); *KochSat* B3; *BielSat* M4; *HistLan* D4; *BielSpr* 51, 66v; A dziŝ Tatarzyn łtrzela tám dzikie Kobyły/ Gdzie pierwej mocne Zamki/ Więże/ z Miáłty były. *StryjKron* 56; *BielSjem* 34; *BielRozm* 14, 18; Piérweyem záwždy łzeláğ nád potrzebę chował: A dziŝ y teném przepił *KochFrag* 40.

»jako (też), co, gdzie (i) pierwej« = *sicut prius Vulg; ut semel et bis PolAnt; ut antea JanStat* (94:11:1): *BierEz* Dv, G4v, K2; A przeto opułciwłły ié/ łłedł záfię potrzebie na toż miełce gdzie ij pirwej *OpecŻyw* 100v, 65, 105v, 152, 175; *FalZioł* I 26d, IV 55d, V 21a, 21b, 22a, 33; *LibLeg* 11/64v, 88v, 141, 155v; *Diar* 97; *BielKom* D8; *GliczKsiąż* C6; *LubPs* V3v; *GroicPorz* nv, cc; *KrowObr* 20, 25; *Leop* 3.Reg 13/6; Czekał miłe kámiennie/ áż łie Pan zmiłuié/ [...] Iż cie záfię ná kupę/ iáko pirwej záłóży *RejZwierc* 110; Boże day ábych był tákim iáko y pierwej/ y według onych czáłów [*iuxta menses priores*] gdy Bog łtraż miał okołó mnie *BibRadz Job* 29/2, *Deut* 1/46, *Gal* 4/9; *BielKron* 17v, 47, 120, 123, 171 (13); *Excogitasti haec quaemamodum prius*, Zmyłłieŝ to yáko y pierwej. *Mącz* 340a; *OrzQuin* T2v; *SienLek* 24v, 147; *RejAp* 21, 21v; *GórnDworz* E8v, H6v, I6, O5, P6, Aa5v, Llv; *GrzepGeom* M2v; *HistRzym* 30, 62, 62v [2 r.], 113, 130v; *RejZwierc* 150v; *WujJud* 164v; *BudBib Gen* 41/21, 1.Mach 3/30; *HistHel* C4; w tych że domiech co y pirwej miełzkáć będziecie/ też łziemię

robić/ [...] będziecie *ModrzBaz* 48; *SkarJedn* 180, 208; *SkarŻyw* 68, 70 [2 r.], 75, 172, 188 (15); *NiemObr* 131; *KochFr* 133; *KochPhaen* 16; *WerGośc* 218; *PudłFr* 47; *KochWr* 31; *ActReg* 15; *LatHar* 693; *WujNT* 386, 440, 594; *SarnStat* 18, 186, 590, 854, 1109, 1238; *GosłCast* 14, 27, 28.

»(a) pirwej jeszcze; jeszcze pirwej« (2;1): *BielKron* 215; miała Kámmá to łzczęście/ iż Sinorix dáć gárło ielzczę pirwey niż oná/ mułiał *GórnDworz* Y7, V6.

»już (i) pierwej« (11): *LibLeg* 11/133v; *OrzRozm* C3v, I4v; Abowiem to w kazdey rzeczy doskonałości wyborny rodzaj ielt/ yżebyfmy drugie vczyli czegołmy fię łami iuż pięwwey nauczyli. *KwiatKsiąż* L3; *BiałKat* 346; *CzechRozm* 156v, 250v; *ActReg* 5; *GórnTroas* 50; *WujNT* 123; *PudłDydo* A3v.

»pierwej ... (ale, tedy, to) już (więc)« (10): Więć fię poczęli všmiechác/ [...] Iż profząc pierwey lekkiego/ Iuż chce brzemiańá cięfzkiego. *BierEz* 9; [łotr] czo pirwey pothaiemnie łupiełstwa czynił, iuż więc [prios ... tunc] iawnie pocał miałtecka y miałta naiezdzić y połiadać. *MiechGlab* 65; *SeklKat* X3v [3 r.], X4; *RejPos* 351v; *BudNT* 1.Tim 1/13; *WujNT* 622, 669.

»już ... pierwej« (1): Mielzek mu fię też iuż bárzo łkuczyć mułi/ gdy iego indulty nie plácą/ y one iármárki vftály/ kiedy pirwey kupczył Byłkupłtwy Arcybiłkupłtwy/ opáctwy *NiemObr* 161.

»pierwej (...) (a)niż(li) (a. niżeli, a. niżliby, a. niżlić)« = *priusquam* (a. *prius quam*) *Vulg*, *PolAnt*, *Mącz*, *Modrz*, *JanStat*; *antequam* *Vulg*, *PolAnt*, *Mącz*, *JanStat*; *ante* *Vulg*; *prios* *Mącz*; *prios ... antequam* *JanStat* (570): *ZapWar* 1520 nr 2243; *BierEz* D4v, L2v, Q2, Sv, S2v; *OpecŻyw* 20 [2 r.], 21v, 26v, 48, 65 (18); *PatKaz II* 23v, 24, 24v, 25, 25v (12); *PatKaz III* 93v, 95v, 98v; *FalZioł I* 69a, 140a, III 39c, IV 52a, c, V 65; *BielŻyw* 15, 30, 63, 102, 109, 153; Czemu przednie zęby pirwey roftą niż trzonowe. *GlabGad* C3v, I4v, K4 [2 r.]; pani Wolfowa vmarla pierwey nyzli mąż iey *MetrKor* 59/76; *WróbŻołt* 118/67; *RejPs* 131; *LibLeg* 11/186; *LibMal* 1548/141; *SeklKat* O, T3v, V4v; *RejKup* g2; *MurzHist* C3, Mv; *MurzNT* 66, *Ioann* 13/19; *Diar* 25, 57; *DiarDop* 118; *BielKom* C4, G6; *GliczKsiąż* H5v, H6, I4v, L8; *LubPs* P marg, Q4, T6, dd; *GroicPorz* p4, r3, cc4v, gg3v, ii3v, ll3v; pierwey Piotr Święty był w Rzymie Papieżem/ á niłli Páweł Święthy przyiechał do Rzymá *KrowObr* 21, 21v, 25, 55v, 59 (10); *RejWiz* 58v; *Leop Gen* 41/50, 4.Reg 16/11, 4.Esdr 8/20, *Iob* 8/12, *Ps* 38/14 (20); *OrzList* i, i2; *UstPraw* G4v; Pánie Ktory włzytko wiefz/ y pirwey niżli fię co sftánie *KochZuz* A4v; *RejFig* Cc4; *RejZwierz* 23; Porodziła pierwey niż záboláá/ pierwey niż iá ogárnęá boleść [*Antequam parturiret peperit, antequam veniret dolor ei*] porodziłá mełzczyżnę. *BibRadz Is* 66/7; Y vmárl Arán pierwey niż Tare [*coram Terach*] óciec ie⁸⁰ *BibRadz Gen* 11/27, *Gen* 2/5, I 2a marg, 7a marg, *Gen* 19/4, 27/33 (18); *OrzRozm* D, E4v, G3, G4, L3v, N3, T4v; *BielKron* 14 [2 r.], 16v, 17v, 28, 30 (58); *Dictio citius*, Pirwey niżli mogł wyrzec/ To yełt/ ták skoro. *Mącz* 86c, 53b, 54d, 63d, 156d, 194d (14); nie tárğa fye nikt nigdy przy Synie ná Oycá/ piérwéy á niżli wzgárdzi Synem. *OrzQuin* D3v, E4v, H2v, H3, L2, L4v (11); *Prot E* [3 r.]; *SarnUzn* A4v; *SienLek* 14v; *RejAp* 29v; *GórnDworz* G8v, H2v, I6, K2v, N8 (12); *HistRzym* 19, 30, 77, 81, 82 (9); *RejPos* 33v, 86, 101v, 132v, 141 (8); *RejPosWiecz*³ 98v [2 r.]; *BiałKat* 248v, 296, 318v [3 r.], 326; Napierwey mu niż komu/ chlebá nie dołtánie *BielSat* D4v, D4, L3v, M4, N2v; *KuczbKat* 35, 370; *RejZwierc* 60v, 97v [2 r.], 237v [2 r.]; *BielSpr* 7v, 56; *WujJud* 66v, 76, 96v; *WujJudConf* 118v; *RejPosRozpr* cv; *RejPosWstaw* 21v, [41³]; *BudBib Gen* 48/5, *Tob* 14/16, *Sap* 2/8, *Dan* 13/42, *Iob* 15/7, I 369a marg, *Soph* 2/2; *MycPrz* II B3;

Strum E2v [2 r.], E3v; *BiałKaz* C4; *BudNT Luc* 2/21, *Act* 2/20, 23/15, *Hebr* 11/10 [5]; *CzechRozm* 29v [3 r.], 30v, 31v [2 r.], 32, 33 (23); *ModrzBaz* 12 [3 r.], 18, 21, 25v [2 r.], 28 (21); *SkarJedn* A7v, 6, 8, 11 [3 r.], 74 (13); *Oczko* 2; *KochPs* 85, 132, 136; *SkarŻyw* 36, 46, 69, 152, 168 (10); A piérwéy świát záginie/ Niż ty wzgárdziłz pokornym *KochTr* 19, 10, 21, 25; *MWilcHist* B2, F4; *StryjKron* 195, 612; *CzechEp* 11, 15, 22, 50, 67 (15); *KochJez* A2; *NiemObr* 144; *KochFr* 128; *KochMarsz* 155; *WerGość* 249; *BielSjem* 26, 38; Pierwéy niż pleśniá piękna twarz przypádnie/ [...] Niechay mié wilcy pożrą w téry głádkości *KochPieś* 8, 19; *KochSob* 58; *ArtKanc* G12; *BielRozm* 30, 32; *GórnRozm* D3 [2 r.], F2v, H, H4v, I4 marg, L3; *Paprup* E2v; *ActReg* 48; *GostGosp* 68, 70, 94, 112, 148, 160; *GostGospPon* 170; Ták y ten załuguie mierziączkę/ [...] ktory czáfu niebepięczeńftwá R. Połpolitey/ pirwey o fwoim dobrym/ niż o połpolitym/ obmyślawa y rádzi. *Phil* B2, D, E3; *GórnTroas* 10; *GrabowSet* G2v, S3; *OrzJan* 10, 83, 85; *LatHar* 4, 6, 142, 189, 245 (10); *RybGęśli* B3 [2 r.]; *WujNT Matth* 1/18, s. 4 [2 r.], *Matth* 6/8, s. 43, 90 (56); *WysKaz* 2 [2 r.], 14, 15, 17, 19 (8); *SarnStat* 11, 75, 122, 235, 256 (21); *SiebRozmyśl* C4; *PowodPr* 23, 80; *SkarKaz*)(4, 421a [4 r.], 457b [2 r.], 486a, 518b [2 r.], Oood; Piérwéy kámienie w złoto będą obróconé/ Niż piłmá iego [Kochanowskiego] v nas będą wypłonioné. *GostCast* 10; *SkarKazSej* 679a, 703b; *KlonFlis* Bv; Przeto gory wyfokie pierwey págorkámi Stáną; á págorki zaś wielkimi gorámi. Pierwey byłtra Simois rzeká wípák popłynie/ [...] Pierwey krzemienie twarde wodámi łtopnieie/ [...] Niżli łlawá twa doydzie wieku śmiertelnego. *SapEpit* [B2]–[B2]v; *KlonWor* 2, 15, 33, 65, 68, 76; A bodayby mié ziemiá tá pirwey pożarłá/ [...] Niżlibych ia przylięgę/ s wftydem zgwalcié [!] miáia *PudłDydo* A3v, B3v; *SzarzRyt* C2.

»pirwej niż (a. niżli)« [z dokładniejszym określeniem czasu [w tym: *pierwej niż kur zapoje* (17), *niż słońce zajdzie, niżli na jutrznią dzwoniono, niż rok wynidzie; przede dwiema laty pirwej niż*]] = *antequam, prius quam* (a. *priusquam*) *PolAnt, Vulg* [szyk zmienny] (22): *OpecŻyw* 113; [Seneka] przededwiema laty pirwej niż S. Piotr á S. Pauel od Nerona byli zabici, koronę męczeńską przyjął. *BielŻyw* 145; *MurzNT Matth* 26/75; *tey nocy/ pierwey niżli Kur zápoie/ trzykroć fie mnie záprzyłz. Leop Matth* 26/34, *Mar* 14/30, *Luc* 22/61; Dawid przyliągl temi łłowy/ Ták mi niechay Bog pomagá/ iż nie będę iadł by namniey pierwey niż łłonce zaydzie. *BibRadz* 2.Reg 3/35, *Mar* 14/30; *BudNT Mar* 14/72; *SkarŻyw* 161; *ArtKanc* D12v; *LatHar* 696, 706, 710, 721; *WujNT Matth* 26/34, 75, *Mar* 14/30, 72, *Luc* 22/61; poštánawiamy, áby [...] brácia piérwéy niż rok po śmierci oycowłkiéy wynidzie/ byli powinni [...] náznaczyć połági według zdánia/ y funniénia łwego. *SarnStat* 590 [*idem*] 635.

»niż(li) pierwej« [po stopniu wyższym przymiotnika lub przysłówka] (47): *OpecŻyw* 118, 130; *MetrKor* 46/46v; *FalZioł* V 111v; *LibLeg* 10/152v; *RejPs* 46; *RejKup* m6, p4; *DiarDop* 112; *GroicPorz* ii3; *BibRadz* II 90c marg; [Kazimierz] z lepszá opatrnością łobie poczynáł niż iego brácia pierwey *BielKron* 356v, *kt*, 27v, 30v, 71v, 128v (9); Bis tanto valeo quam valui prius, Dwá kroć fie teras liepiey mam/ niżli pierwey. *Mącz* 25b; *RejAp* AA3v, 152v; *GórnDworz* B3v; Dżiwnieyłze dżiś niż pierwey/ poštáwy/ rozmowy. *BielSat* C4 [*idem BielRozm*]; *RejZwierc* 85v; *BielSpr* 45v, 62; *ModrzBaz* 34; *SkarJedn* 186; *Oczko* 16v; To vłtyłzawłzy/ Antoni/ włtał y vczuł łię zleczonym y zdrowłzem niżli pierwey. *SkarŻyw* 56, 167, 171, [237], 354, 479, 496, 528; *StryjKron* 707; *Hyacinthe* żáłośniey niż pierwey zákwitay *KlonŻal* A3v; *BielRozm* 22; Tytuły niektore łiftow Páwłá ś. wyrażiłem

iaćo mniemam własnief y grzecznief niżli pierwey *WujNT przedm* 23, s. 13, 611; *SarnStat* 1278; *SkarKazSej* 679a.

»niż(li) (a. nim) (...) pierwey« (21): *OpecŻyw* 111v; *SeklKat* V4; *UstPraw* D2v, G; *BielKron* 387, 403v, 452v; niżli co poczniefz knować w głowie swoiefy Vważ to pirwey/ że Bog światkie^m Ńprawy twoiefy *KochSat* B4; *SienLek* 129; *RejPos* 181, 270v; *Strum* K4v; *CzechEp* 303, 365; *NiemObr* 116; Tarczefy/ niż pierŃi/ pierwefy náfawiaia *KochPieŃ* 38; *KochWr* 21; *RybGefŃli* B3; Nim iednáf do rzeczy przyŃtáfipif, tef kilkáf Ńłów pierwefy przeŃożef *JanNKar* D3; *KlonFlis* E3; *KlonWor* 30.

»nie pierwey .. niż (li)« (4): niepirwey Elzbieta duchem Ńwietyym byŃa napeŃniona niżli Ńyn *OpecŻyw* 11; *CzechRozm* *v; *Oczko* 11v; *CzechEp* 257.

»pirwey ... na koniec« (1): Białáfłowa/ [...] dawŃzy Ńie pirwey dŃugo proŃiŃ/ náfkonief przyzwolifa *Górndworz* Y6.

»pierwey ... na ostatek (a. na ostatku); na ostatek ... pierwey« = *prius ... postea PolAnt* (2;1): *BielKron* 434v; *Postremo semine iacto crate dentata vel tabula operiunt, Náf oŃtáfek brónáf wŃoczáf rofiawŃzy pierwey náfienief. Máfz* 195c; *BudBib Deut* 17/7.

»pierwey ... poki nie« (6): ludziom z puŃnocnych kraín zímnych żadna nędzáf ani zímno náf woynáfch ŃzkodziŃ nie mogŃy/ y náfzym pierwey nie ŃzkodziŃo poki Ńie nie iefli roŃkofŃzki á trunkow. *BielKron* 335v, 200v; *Górndworz* V6; *RejPos* 109; *BielSpr* 62; *ActReg* 57.

»pirwey nie ... poki« (1): Pirwey nicz nieczyn poki Ńie dowodnie niefnauczyŃz *BielŻyw* 131.

»puki pierwey« (1): daremno byŃ innego co omyŃliwáf w kroleŃwie swoim miaŃ, puki pierwey kroleŃwa miŃego Pana Boga pilnowáf nie zaczniefz *Diar* 84.

»pierwey, [po pierwey]... (na) potym« = *primo ... deinde HistAl*; *ultra ... prius Vulg*; *primum ... deinde Modrz* [szyk 45:14] (59): Tu pirwefy Ńie doŃwiatczy tzo będziefz mogŃ na potym cirpietż. *OpecŻyw* [192]v; *FalZioŃ* IV 26a, 42a, V 67; *GlabGad* A3v, K7; *WróbŻoŃt* X2; *HistAl* L8; *Diar* 35; Idzye potym do wody/ aby Ńie vmywaŃ/ Aby potym dáfey ŃzedŃ/ gdfye pirwey nie bywaŃ. *RejWiz* 177; *Leop Lev* 13/57, *Sap* 18/2; *BibRadz Deut* 9/18; Woyćiefch Fontanus [...] potym od Ńwey bráfiefy/ zwŃafzczáf káfznozycief/ w nocy do piwnicy go pierwey záfwiódŃzy vdawion *BielKron* 416v; przetho ŃkŃad kupiefcki iefli táf pierwey byŃ dobry/ tedy iefzczef lepŃzy potym byŃ. *BielKron* 448v, 7v, 9, 27, 97, 123 (17); *KwiatKŃŃŃz* K; *SienLek* 38v; *Górndworz* Lv, Z4v, Hh4, Hh4v; *BielSpr* 7; *WujJud* 134v; *CzechRozm* 53v, 58, 164; *ModrzBaz* 92; *ModrzBazBud* π6v; *SkarJedn* 21; *Oczko* 35; *SkarŻyw* 320; *StryjKron* 462; *CzechEp* 27; Co pierwey bez CeŃarfkie⁸⁰ przyzwolenia/ żaden Papeżem byŃ nie mogŃ/ to potym obroćili wŃpáf *NiemObr* 63; *PaprUp* L2; *ActReg* 6; Y z táfáf iáf [Ńw. PaweŃ prawdę] pilnoŃcáf potym przepowiefdaŃ/ z iáfáf iáf pierwey przeŃŃadowaŃ. *WujNT Gal* 1 arg, s. 35, 310, 404, 651 marg, Xxxxx2; *SarnStat* 87; *KlonFlis* C4v; [O czym wŃzyŃŃtkim LiŃty y Przywileief táf od Nas popierwey y potym tu wydáfne/ [...] Ńzerzey obmawiaia *HerburtStat* 694 (Linde)].

»(na)pierwey ... (a (tak, toż, wnet), toż, ale, i) potym (dopiero)« = *prius ... et tunc Vulg*; *primo ... deinde Máfz*; *primo ... post Modrz*; *prius ... deinceps JanStat* (35): *OpecŻyw* 93; *PatKaz II* 36v; *FalZioŃ* I 1b, 72a, V 86v; *BielŻyw* 123; *Leop Matth* 5/24; *RejZwierz* 28v; *OrzRozm* C3v, D3v; *BielKron* 379; pirwey czynimy cnotliwief/ ábo niecznotliwief/ toż potym Ńtawamy Ńie/ ábo cnotliwief/ ábo niecznotliwief. *Górndworz* Ff2v; *HistRzym* 102v; *RejPos* 11v, 178v, 337; *RejPosWiecz*² 90v [2 r.];

piérwéy byłą obietnicá á pothym wypełnienié. *BiałKat* 296, 346; *KuczbKat* 140; *CzechRozm* 124; *SkarŻyw* 536; *NiemObr* 90; *ReszList* 157; *GórnRozm* D2v; Y przetoż chwalebne ielt kościelne rofkazanie/ áby fię chorzy ludzie pierwey przez śpowiedz y pokutę z Bogiem poiednali: á potym dopiero cieiefnych lekarftw vzywáli. *WujNT* 323, 125, 322, *Act* 28 *arg*, s. 537, 588; *WysKaz* 31; *SarnStat* 784, 1166.

»pierwej ... i teraz i potem« (1): yakofz fię pierwey ínimy przyyaczielŃkye obchodzył. takeŃ y teraz y pothem czyni. *MetrKor* 46/47.

»pierwej ... (a) pozniej« (3): *Mqcz* 70a; [śmierć] Bierze ítaré y młodé/ kto fię iéy náwinie: Ten piérwéy/ á ów pozniéy: przedsię nikt nieminie. *KochFrag* 50; *SzarzRyt* Dv.

»(na)pierwej ... a tedy (a. wtedy)« (5): *MurzNT Matth* 5/24; Obłudniku/ wyrzuć pierwey bierzmo z oká twe^g/ á tedy [*primum ... et tunc*] przeyrzył wyrzucić pręt z oká brátá twe^g. *BudNT Matth* 7/5 [*idem*] *Luc* 6/42; *WujNT Matth* 7/5, *Luc* 6/42.

»pierwej... ten raz« (1): [*Maryja Boga ubłagała*] yłz czo pyeruey o naymnyeyfzy grzech karal ten rałz zauyátfze íam chcąc yz odpufzczycz czyerpyal *PatKaz III* 130v.

»(i, juź) pirwej ... (a, ale, i, juź, tedy) teraz« = *priore ... nunc Vulg* [*szyk* 51:17] (68): *MetrKor* 46/175v; *LibLeg* 9/54, 10/95, 122, 11/47, 49, 54v; A rzekli kłobie íz iuź teraz bączymy cochmy pierwey flycháli *RejPs* 71v; *RejJóz* B2; *RejKup* d7v, f5, q3v, r4, í6, x6v; *MurzNT* 11; *Diar* 32; Coś pirwey ípał ná łáwie/ teraz w pftrey pościeli *RejWiz* 60v, 49, 56v, 92; *Leop Gal* 1/9; *RejFig* Cc6v; *RejZwierz* 23; *BibRadz* II 138b *marg*; *OrzRozm* Ev; *BielKron* 14v, 17, 109v, 311v, 437; *OrzQuin* X [3 r.]; *RejAp* 71v, 143v; The regułki w. m. zdami fię íz niewiele komu pomogá/ á ía íeden ták wiele teraz wiem/ íáko y pirwey nízem íe fłyfzał. *GórnDworz* I6, G8v, L7; *RejPos* 176v; *RejPosWiecz*³ 98; *BiałKat* 11, 320v; *BielSat* G3v; *BielSpr* 45v; *BudBib* c; *SkarŻyw* 304; *NiemObr* 66, 162; *KlonŻal* B3v; *GórnRozm* A4; *OstrEpit* A3v; *WujNT* 12, 175, 222, 429, 543, 2.*Cor* 8/10; *SarnStat* 1075; *PowodPr* 77; Pierwey do pílmá ś. vkázowáli/ á teraz íe odmiátáią. *SkarKaz* 382a; *GośCast* 25; Pierwey íeymowe ítanowienie było íáko Bozkie nie wzrufzone y święte: teraz moc tráci/ powagi nie ma. *SkarKazSej* 659b, 666b [5 r.].

»pierwej (...) toź (dopiero)« = *prius ... sic Vulg* (22): Słyfz wiele mało mow, pirwey rzecz wyrozumiey toź fię ku niey miey. *BielŻyw* 35; *Leop Iob* 18/2; *BielKron* 158, 162; *GórnDworz* Ff2v, Hh4; *BiałKat* 318v; *RejZwierc* 237v; *CzechEp* 346; pierwey íobie Pan drzwi otworzył toź wízedł *SkarKaz* 204a, 157b, 158a, 279b [2 r.], 457a, 484b [3 r.], Oooo2a; Starzy pierwey fię śpowiedáli/ toź do rády wchodźili. *SkarKazSej* 661a *marg*, 678b *marg*, 679a *marg*.

»(nie) wnet(że) ... (ale jedno a. wszakże) pierwej« [*szyk* 3:1] (4): nie wnet fię nań [*na nieprzyjaciela*] miotáć z głównym woýfkiem/ [...] ále napierwey puścić Globum, to íelt/ ólobny lud poítronny *BielSpr* 15v; Syn [...] ná złoconym woźie z byczem fię poładzi. Au zákrzyknie napierwey/ wnet hyi záwoławfzy Zatnie biczem *RybGęśli* Cv; *WysKaz* 25; *SkarKaz* 548b.

»pierwej ... (juź) w ten czas« (4): *GliczKsiąż* O2v; *RejZwierc* 64v; *StryjWjaz* B3v; Czás on przyfzedł/ ktore^g toź męźoboyftwo co pirwey dla czáfu vroczyfitych gođzin główne było / to iuź w ten czás niegłowne [*quod intervallo sollenium horarum erat capitale, iam non sit capitale*]. *ModrzBaz* 80v.

»nie zaraz(em) ... ale pierwej; nie pierwej ... ani też zaraz« (5;1): *GliczKsiqz* H5v, H8v, I8, L6; *łáfkáwy Czytelniku/ nie zárázem łay/ ále pierwej pilnie czytáiąc rozeznay GroicPorz* B3v; *CzechRozm* 93v.

»pierwej ... (a) zasię (drugi raz)« (4): Polacy prętko przemienili łwe obyczáie: ábowiem iáko pierwej nošili włofy dłuęo/ tak zálię krotko *BielKron* 409v; *RejAp* 87; *NiemObr* 22; *WujNT* 603.

»pierwej ... zawždy« (1): *Ionátás/ [...] coľzkolwiek pomyłlił to wšzytko miał/ á iáko pierwej thák zázwdy roľkolfznie godował. HistRzym* 62.

»pierwej ... znowu« (1): *Phoenix* ptaľzek łamopłodny/ łpaliwšzy łię pierwej/ Sam ná łię znowu záczerwi. *KlonŻal* C2v.

Przysłowia: pierwej zázwdy zyemiá y niebo przeminać muš/ á prawdá łwięta łłowá Bożego ná wieki trwáć będzye [*Vulg Mar* 13/31, *Luc* 21/33]. *LubPs* bb3 marg, X4 marg.

LubPs C2; *Digito compesce labellum proverbium apud Iuvenalis*, Miey yęzik zá zęby/ pierwej łie w pálec vkąš niźli co maľz rzec/ to yełt milcz. *Mqcz* 282d.

Pierwej poznay/ pothym przyiaćielá wybieray. *BierEz* 138.

Pan Bog [...] kogo chce łkaráć/ z rozumem go pirwey rozłáczá. *LeszczRzecz* A5.

Priusquam incipias consulto est opus, Mušyľz łie pierwej porádzić niźly poczniefz. *Mqcz* 63d.

Hirudo nisi plena non omittit cutem (Proverbium), Piyawká pierwej łie nie pušci ciáła alieź będzie peľna *Mqcz* 156d.

Prius duo Echini amicitiam ineant. Aliud proverbium, Pierwej łie dwa yeźowie łtowárziszą. *Mqcz* 99b.

Prius testudo leporem anteverterit, proverbium, Pierwej zółw záyáćá vcieze *Mqcz* 488c.

Pirwey ku górze Wiłłá wroći łię od Morzá. Niź zęašnie iego łławá ná tey niľkiefy ziemi *Prot* E.

Przyiaćielu/ zlecź łam pierwiey łiebie. *SkarKaz* 353.

Dawna to iełt przypowiešć chceľz mieć co dobręo/ Mušyľz piérwey došwiadczáć/ išćie wiele złęo. *GosłCast* 43.

Frazy: »jako się najpierwej może potrafić« (1): *Prima quaque occasione*, Iáko łie naypierwej może potrafić. *Mqcz* 321d.

»pierwej niź co byłó« (1): *NAprzod [In principia Gen 1/1] (marg)* To iełt przed wšzitkiem/ álbo pierwej niź co byłó (–) łtworzył Bog Niebo y Ziemię. *BibRadz* I 1a.

Zwrot: »pierwej uprzedzić (a. uprzedzáć, a. poprzedzić)« (4): Mušzę ia pierwej vprzedzić: Aby mię ten nie oľzoczył *BierEz* A3v; *ForCnR* E; *CzechEp* 349; *SkarKaz* 347a.

Wyrażenia: »napirwey áź za czasu [czyjegó]« = *dopiero gdy, nie wczešniej niź* (1): Czy podobno P. Chryłtus miał był dłužey w niebie czekáć/ á napirwey łię áź zá czáfu Luthrowego národzić *ReszPrz* 98.

»dobrze pierwej« [*szyk 1:1*] (2): Niemcy [...] z Rzymiány węľpoł wiáre przyięli/ pierwej dobrze niźli Szwabowie. *BielKron* 282, 132.

»małó co pierwej« (1): Połłowie Mołkiewłcy małó co pierwej do łwego Kniázia przyiecháli *StryjKron* 421.

»nade wszystko, przed wszystkimi rzeczami (na)pierwej« [szyk zmienny] (1:1): proźę/ áby fie napierwey przed wżyftkimi rzeczámí działy [*primum omnium fieri obsecrationes*]/ proźby/ modlithwy/ przyczyny *Leop* 1.*Tim* 2/1 [*przekład tego samego tekstu*] *BiałKat* 196.

»(nie)dawno pirwey« (2): [*Nikodem*] niedawno pirwey powieðał/ iż wiemy pewnie żeś ty od Bogá przyfzedł *RejPos* 153, 334v.

»trochę pierwey« (1): Tylko obyczay ma być zachowan ktory trochę pierwey okazan ieft *WujJudConf* 255.

Szeregi: »na początku, (abo) napierwey« (2): ná początku ábo napierwey [...] bylá mowá v fámeo Bogá/ o tym Iezufie Chriřtuſie *CzechRozm* 26v; *Calep* 849a.

»naprzod, (a(1)bo) (na)pierwey« [szyk 5:3] (8): Praerodo, Pirwey grize/ naprzód głodzę vprzedzam kogo do gryzienia. *Mącz* 357c, 132a, 241b, 268b, 322b, 383c; *RejPos* 71; Ian mowi/ iż ná początku było űowo/ [...] á ty zaś/ powieðałz/ naprzod/ ábo pierwey/ to ieft/ niż fie był Pan Iezus vrodził *CzechRozm* 25v.

»pierwey, przed tym« = *initis et antea JanStat* [szyk 4:1] (5): *OpecŻyw* 1; Pan Bog vczynił niebo y ziemię. Y wżyftkę látorořł polną przed tym niż bylá ná źiemi/ y káźde ziele polne pierwey niż wzełzł [*antequam esset in terra ... antequam oriretur*] *BibRadz Gen* 2/5; *BielKron* 276; *RejPosWiecz*² 90v; *SarnStat* 620.

»przed wżitkiem albo pierwey« (1): *BibRadz* I 1a *marg cf* »pierwey niż co było«.

»wprzod, pierwey« (1): Czy iż űuűźnie wprzod vmrze kto pierwey zrodzony? *SzarzRyt* D2.

a. *O wypowiedzi (w funkcji wyrazu informującego, że temat pojawił się we wcześniejszej partii tekstu lub we wcześniejszych tekstach)* (129) : *MetrKor* 37/2v; potym wezmi trzy białki z iaiecz kokofzych/ ziele ktorem napierwey wymienił/ [...]/ zmiefzay to wżytko űpołem *FalZioł* V 101v, V 30v, 69, 97; *GlabGad* A3v, G; *WróbŻołt* eev, kk6v; *LibLeg* 11/20v; Tak iakom pyrwey powieðał pod perłona rodziczow/ rozumieią űię teź przełozeny/ duchowny/ yűwietczy *SeklKat* Hv; *RejKup* m4; *KromRozm I* C4v, D; Bo obiránye władzy nye dawa/ yedno űtáwyenye álbo poűwyacánye/ yákom pirwey powyedżyał. *KromRozm III* I6v; Odpowyedz tego káźdy dáć może/ iż yákom pirwey połóżył/ Ariřtipus rzecz űwą s powyesci onego oycá űtoűuye *GliczKsiqż* M4, B8, B8v; Wyrázenie iáwne podobieńűhwá pirwey wűpomynenyonego *LubPs V marg*; *KrowObr* 29, 36v, 150v, 197v; *RejWiz* 42v; I gdy vyźrzał [*Booz*] űwego przyrodnego/ o kthorym pierwey rzecz bylá/ á on mija/ rzekł do niego: Stáę fáme *Leop Ruth* 4/1; *BibRadz* *5v, I 53c *marg*; Tedy teź ma [*Polska*] Ołtarz/ ktoremu űłuży Káplán/ co űye y pierwey pokázowáło. *OrzRozm* D4, F2v, T3; Sylweřter ktoregom pirwey mianował/ podwiodł Papieźá ná Luterá *BielKron* 193v, 35v, 44, 98, 119, 177 (20); *OrzQuin* K2, Q3v, T3v, X4; *SienLek* 19v, 32; *LeovPrzep* D2; Słyřzelichmy teź o tym pirwey przy zátrábieniu Anyoła űfoftego w űzořtą trąbę/ iż teź thám rořkázuie Pan rozwięzác krole *RejAp* 137, 131v, 141v; A iż (iáko fie pirwey powieđziáło) űkáďkolwiek wyniknie vřzczknienie/ űtáďže theź wáźne űłowá ku chłubie wynieř mogá *GórnDworz* Q5, D5v, L7v, N6, P7v, P8v (15); *RejPos* 38v, 144v, 204v, 219v, 230v; *RejZwierc* 23v, 77v, 134v, 159v, 169, [193]v; *BielSpr* 20v, 56; *WujJudConf* 109v, 243v; *RejPosWstaw* 44; puřczzay zá űobą wodę/ iáko mařz piérwéy v Wagi náukę nápiřaną. *Strum* I4v, D, N; [*obrzeska*] bylá pořtánowiona od Boga fáme⁸⁰/ áby bylá wiecznym przymierzem iego (iákom tego pierwey dotykał) *CzechRozm*

73v, 50v, 75, 84v, 88v; ponieważ (iákom pirwey powiedział/ y niżej częŝto o tym zmiánká będzie) ízkodliwŝe ieŝt zepłowánie dobrych obyczáíow/ niŝli złe o rzeczách mnímánie *ModrzBaz* 12, 15, 39, 40; *SkarŹyw* 34; *ZapKoŝcier* 1581/19; *CzechEp* 361; *NiemObr* 12; *ReszPrz* 30, 58; *WerKaz* 290 *marg*; *GórnRozm* Cv [2 r.], C4 [2 r.], D2, Ev, I, L3; Ie⁸⁰ M. Król Kázimiérz ze wŝyŝtką Ráda/ piérwey miánowany zwyczaj Reyeftru potwierdzili *SarnStat* 372, 59; *PowodPr* 47, 70; Náoftátek trzeba nam iákom piérwey przypomniał/ o dobrym oyczyzny fwey/ pilnie y ferio rádzić *VotSzl* B2.

W charakterystycznych połączeniach: piérwey dać przykład, dotycáć, mianować (4), mowić (9), namienić (4), namowić się, napisać (6), nauczać, naznaczyć (3), pisać (15), pokaz(ow)ac (2), położyć (2), powiedzieć (powiadać) (43), przypomnieć, rzec (4), ukazać, wspominać (5), wyłożyć, wymienić (2), wypisać; piérwey było (2), rzecz (wzmianka) była (2); piérwey mianowany (3), napisany (2), opisany, podany (2), wspomieniony; piérwey mieć, słyŝeć (słychać) (9).

Połączenie: »juŝ (i) piérwej« (6): Pewnie theŝ y Krolá rychło w Polŝce mieć oni niezáchcą/ o czym iuŝes piérwey ŝyŝał. *OrzRozm* D3v, H4; [władze] od Arcybiskupá Król na Koronácýey fwey nábywa: iáko fye iuŝ y piérwey mówiło. *OrzQuin* S3v, Sv; *RejPos* 143; *CzechRozm* 231v.

2. *Dawniej, w dawnych czasach, kiedyŝ; prius Vulg; antea PolAnt; priore Mącz; olim JanStat [w tym: napirwey (1)] (130) : FalZioł* IV 52b; *MiechGlab kt*, *8v, **5, 35, 36; bilo pyérwey yz zýemia Vegierŝka y polŝka y zemia nascha Moldawŝka bili miedzi sobá wdobrim pokoyv y w przimierzv y wyednaniv *LibLeg* 11/54v; *ComCrac* 17v; *RejRozpr* I4; *RejKup* v4, z7; Strzeŝono fye piérwey tákich/ y karano ye ktorzy chýyeli wŝfietecznye wyará ŝfermować. *KromRozm* I Nv, E2; *KrowObr* 196; *RejWiz* 94v; *Leop Is* 35/7; Y zamek mu wrocono/ y vdárowano/ W tákýeć piérwey zacnoŝci/ poczéiwego miano. *RejZwierz* 19v, 85; *BibRadz Deut* 2/10; *OrzRozm* Rv; ludzie ŝlábfzy fie iuŝ rodzá/ Iáko piérwey íta lat nie dochodzá *BielKron* A5, 16, 41v, 48v, 98, 101 (37); *Mącz* 143d; my Polacy/ niemamy ŝwego włáfnego vbioru: ácz podobno/ muŝiał być piérwej/ ále nam omierzł/ iákoŝmy fie nowinek chýčili *GórnDworz* L6v, E2, F4v, R6, V5v; *RejPos* 300; *BielSat* B3v, B4, B4v; Piérwey gdy co zacnego y w Polŝcze zmawiano/ Tedy to Czeŝkiem ŝłowem zdzierŝeć obiecano. *RejZwierz* 241, 58, 165, 259v; *BielSpr* 25, 41, 69 [2 r.]; Napirwey tedy [ac principia]/ iáko ŝię okázuie z kŝiąg w ktorých poczátki ŝwiátá opifano/ obyczáyami ŝię tylko ŝpráwowano á wŝtawámi oyczyŝtemi. *ModrzBaz* 101v, 47v; *SkarJedn* 86, 200; *StryjKron* 46, 250 [2 r.], 400, 752; *NiemObr* 169; *BielSjem* 8; Pátrzayćie iáko wielka piérwey Polŝká byłá/ Kiedy z Ruŝiá/ z Wołochy y z Pruŝy walczyła. *BielRozm* 8, 12, 15; był tu rząd piérwej/ á ten rząd trzymał Krol/ ráde Koronná przy ŝobie máiać. *GórnRozm* M3, B2, C4, D, K4v, L3; Antequam – Drzewiej, piérweij. *Calep* 75a; *GórnTroas* 29; *WujNT* 443, *Apoc* 18 arg, Zzzzz2; *SarnStat* 466, 476, 1279; Piérwey Chrzeŝciánie ołtarze mieli/ á koŝciółow nie mieli. *SkarKaz* 455b, 486b.

Z dokládniejŝym okreŝleniem czasu [w tym: za kogo (3), za czasow czyich (1)] (4): *KwiatKŝiąz* O2v; *OrzQuin* N4; *BielSpr* 59; Piérwey podatki iáko dziedziczne rzeczy były ZaZýgmunta kozdy rok. *ActReg* 22.

Połączenia: »piérwej ... ninie« (1): Chwała Pánu náŝzemu/ Oycu niebieŝkiemu/ z Duchem iego Synowi/ nas Zbáwićielowi/ iák byłá piérwey mnie/ wiećznie nigdy nie záginie. Amen. *ArtKanc* Q20v.

»pierwej ... temi czasy« (1): Ták pierwey połáżono Slácheckie dziewice. Pięc set złotych nawięcey po Woiewodzankách [...] Aták y temi czáły niechay tákże będzie *BielSjem* 23.

»teraz ... pierwej« (1): gdyż iefzcze ón [*diabeł*] *fortis armatus custodit atrium suum* teraz/ ták zá Królá ZYGMuntá Auguftá w Polfcze/ iáko ítrzęgl piérwéy zá Lechá onégo ítárégo/ Pogániná fławnégo *OrzQuin* N4.

Fraza: »jako (a. co, a. tak, a. to) pierwej by(wa)ło, jak(o) by(wa)ły pierwej« [*szyk zmienny*] (10:3): bede yá [*zapłatę*] placycz yak bedzie moya moznocz poniewoly poky bedzie yako bila pyerwey *LibLeg* 11/57v, 10/65; *BielKom nlb* 4; *KrowObr* 122v; *SienLek* 18v; *RejPos* 135v, 274v, 304v; *SkarJedn* 256; *ArtKanc* Q20v; iáko fłyfzę/ ták pierwey było. *GórnRozm* D2v; *SarnStat* 726, 1276.

Szeregi: »pirwej, przed czasy kiedyś« (1): Y pożytek mogłby być też s tego [z *unii lubelskiej*] niemály/ Iáko pirwey przed czáły kiedyś tám bywały. *RejZwierc* 247v.

»pierwej, przed naszymi laty« (1): ABy tákie nośily Pány/ Pánié/ ízáty/ Iákie pierwey bywały przed náłzými láty. *BielSjem* 23.

»pierwej, (a) z dawna« (2): *KrowObr* 18v; ZA prośbą pośłów źiemie Zákroczymfkiéy/ [...] ták iáko piérwéy zdawná było: poštánawiamy/ áby [...] *SarnStat* 739.

»pierwej, od początku [czego]« (1): w wyelu rzeczy ináczey dźyerżano pirwey od początku wyáry/ álbo in primitiua ecclefiá. *KromRozm I* E4v.

»za starych ludzi, pirwej« (2): Za ítárych Ludzi pirwey nie wiele piáno/ Iedno co czyie było/ iáwnie powiedźiano. *BielSat* Ev [*idem*] *BielRozm* 34.

3. W pierwszej kolejności, na pierwszym miejscu; na początku; po pierwsze; *primum* *MiechGlab*, *HistAl*, *Vulg*, *Mącz*, *JanStat*; *prius* *PolAnt*, *Modrz*, *JanStat*; *primus* *Vulg*, *Mącz*; *prior* *Mącz*, *Modrz*; *ante* *Mącz*; *cum initium*, *primo* *Vulg* [w tym: *napierwej* (636)] (1068) : Napyerwey yego krolyewska myłocz raczil polozycz popis wzythkim sluzebnym yefznym y pyefzym wzythkych szyem *MetrKor* 38/285, 34/134, 37/1; *BierEz* Dv, D2v, F2, M, O, P2v; Tę taiemnitzę ná pirwey wziawil Gabrielowi archaniolowi/ przez ktorego fie motz bożá rozumie. *OpecŻyw* 7, 39v, 41v, 42, 84v, 111 (10); Piefńki o zmártwych wftaniu zbáwiciéla náífégo a nápirwéy na procefyá *OpecŻywSandR nlb* 5v; *ForCnR* B3v, C2v; *TarDuch* C7; *FalZioł* I 31b, 96d, 115d, III 25d, IV 27a (15); Czo przy iedzeniu pirwey ma być dawano iefbli piwo albo wino. *GlabGad* K7, E2v, K7; *MiechGlab* 30; *LibLeg* 6/158, 10/68, 71v, 97, 11/41, 55v, 133; *RejPs* 182v; *LibMal* 1543/74v, 76v [2 r.], 77, 1544/80, 1545/101 (11); *RejJóz* O4v, I7; *ZapWar* 1545 nr 2646, 1548 nr 2668; *SeklKat* G4v, V4; *RejKup* e2; *HistAl* B2v; *Diar* 26 [2 r.], 27, 31 [2 r.], 35, 67 (9); *BielKom kt*, B, E3v; *GliczKsiąż* H6; *LubPs* B3v; *GroicPorz* i4, ii2v [4 r.], oo4; *KrowObr* 61, 119v, 190v; *RejWiz* 55v; *Leop Ex* 2/17, *Ier* 16/18, *Matth* 13/30, *Ioann* 1/41, PP4; *OrzList* f; *UstPraw* H2v [3 r.]; *RejFig* Cc6v; ná tym też fie wołku woźilz/ Ná iákim my ieździmy/ rownoć fie fwiát toczy/ A co wiedzyeć kto pirwey ná ítronę wyfkoczy. *RejZwierz* 8v, A5, 48, 90, 100, 111v, 136, 142; *BibRadz* 3. *Esd*r 9/20, II 7a *marg*, *Matth* 13/30, *Hebr* 2/3; *OrzRozm* Fv, S4; Márkus Cycero chcąc ípokoyną rádę vczynić/ rádžil áby temu napirwey zábieżeli/ iákoby pokoy vczynili *BielKron* 131; Amurat [...] pośłal pierwey ízpiegi álbo Mártáláusy ktorzy ludzi biorą ku wiwiedzeniu co fie w źiemie dzieie. *BielKron* 249, 1v [2 r.], 3 [2 r.], 3v [2 r.], 6v, 7 (147); *KochSat* B3; A ná piérwá [!] naukę piím w ten czas maia być dani/ gdy napierwey poczną dobrze mowić. *KwiatKsiąż*

N3v, A3, F2, G2v, K3v, L2; Primo loco, Pierwey/ Ná pierwszym mieyfcu. *Mqcz* 196b, 105c, 180d, 196b, 220a, 250a (14); *OrzQuin* H3, S2v; Wiem dobrze iák to trudno ná fię co powiedác/ A wždy o łobie myślę tu napirwey gádác. *Prot* A3; *SarnUzn* B2, C5, F5; Naypierwey tedy Mocz naylepfzy ieft/ w ludźiech zdrowych/ á dobrego ftanu *SienLek* 25, 7v, 15, 28v, 35, 42 (10); *RejAp* 29v, 34v, 53v, 56v, 67, 146v, 163v; *GórnDworz* L4v, L7v, P3, Gg7v, L14v; *HistRzym* 14, 26, 26v, 46v [2 r.], 47v, 74; *RejPos* 20, 32, 42, 71 [3 r.], 82 (47); *RejPosWiecz*² 90v; *RejPosWiecz*³ 98; *RejZwierc* 70v, 124, 169v, 175, 188, 211; Hannibal tákież nákladł Wężow w gárnce/ w drugie popiołu/ gdy ná morzu walczył z Rzymiány/ cífkáli ná okręty one gárnce/ popioł w oczy kurzył/ Wężowie káfali/ nie wiedzieli komu fię pierwey ogániác było. *BielSpr* 45, 6v, 7, 14v, 19, 28v (13); *WujJudConf* 177, 254; *RejPosRozpr* c2; *RejPosWstaw* 41v, [143³]; *MycPrz* II B2v; NApiérwey kiedy iuz ftáwarz vczyni Grundfeft/ niechayże go záwiezie dobrá ziemiá nie bagniftá *Strum* Fv, B5v, C4v, I4v [2 r.], Mv, Ov, P2; A do ktorego domu wnidziecie/ pierwey mowcie. Pokoy domowi temu. *BudNT Luc* 10/5, *przedm* bv, *Mar* 16/9, *Ioann* 1/41, *Rom* 2/9, 10; *CzechRozm* 6, 33, 60, 68v, 74 (10); *PaprPan* X4v, Hhv, [Hh5]; *ModrzBaz* 82, 137v; *SkarJedn* 86, 95; *KochOdpr* B3v; *Oczko* 34; *SkarŻyw* 62, 150, 183, 207, 270 (17); Vказаł fię napierwey Máriey/ niezapomniał fwey mátuchny miłey *MWilkHist* G3v; Bo mniamájac iż w więkłym woýfku moc ich ftałá/ Ná to pierwey vderzyć rzecz fię fłufzna zdála *StryjKron* 632, 612; *CzechEp* 91, 254 [2 r.], 266, 287, 306, 384, 411; *NiemObr* 26, 37, 49, 52, 55 (13); *KochSz* A4v; *ReszList* 179; *WerKaz* 280; *ArtKanc* N3, N7, Q20v; Siłás záraz nágmátwał rzeczy/ nie wiem ná coć pierwey odpowiedzieć. *GórnRozm* C3v, K2v; *ActReg* 24, 79, 164; Dani/ Kápłuny/ Geři/ Iáycá/ co w vbożłzych wsiach/ ma to byđż pierwey wybierano: tákże też y we wsiach doftátiecznieyłzych/ pierwey od chudżiny. *GostGosp* 40–42, 92 [3 r.], 98, 110 [2 r.]; *Phil* C; Y kogóž piérwey plákác! wnuká zábitęgo! Córki/ mężá/ oyczyzny/ siebie/ czy wřzytkiego? *GórnTroas* 75, 48, 69; *KochCz* B; *GrabowSet* A4; *KochAp* 13; *KochFrag* 42; *OrzJan* 56 [2 r.], 85; *LatHar* 57, 384, 523, 665, 667; Stárlzy záfię náłzy mnie to poruczyli/ ábych Nowy teftáment/ iáko łácnieyřzy niźli ftáry/ napierwey przełožył *WujNT przedm* 3; czálu żniwá rzekę żeńcom: Zbierzcie pierwey kákol/ á zwiáźcie gi w fłopki ku fpaleniu: á pńzenicę zgromadźcie do gumná moiego. *WujNT Matth* 13/30, *Matth* 23/26, s. 132, *Mar* 7/27, s. 204, *Ioann* 1/41 (13); *JanNKar* B3; *SarnStat* 60, 272, 283, 1042, 1049 (8); *SiebRozmyřl* D4; *WitosłLut* A3; *GrabPospR* K3v, L2; *PowodPr* 60; Iáko dziecię napierwey fię náuczy znác mátkę ábo mámkę/ ktora ie pierřiami y chlebem karmi: ták człowiek napierwey poznawa Pána Bogá fwe^{go} z tey twarzy y miłóřierđzia iego *SkarKaz* 278b, 8b, 117b, 203b, 347b [2 r.], 384a, 518b, 609b; *CiekPotr* 68, 86; *SkarKazSej* 664a, 678b, 679a, 689a; *KlonFlis* D4v [2 r.].

napierwej po kim (1): [nabożeńřtvo řwiętych pań] było ták wdzięczne Pánu Iefufowi/ że fię po zmartwychwřtániu tym białyngłowom (po pánnie Mátcie fwey) napierwey pokazał. *WujNT* 123.

Połączenia: »(na)pierwej ...(a gdy) ... tedy (a. wnet)« (6): Každy człowiek nápirwey dobre wino przedkladá/ a gdyžby fię zpili tedy [*primum ... et cum ... tunc Vulg Ioann* 2/10] to ktoré gorřfé ieft *OpecŻyw* 41 [*przekład tego samego tekstu: GlabGad, RejPos, WujNT*]; *BielŻyw* 61; *GlabGad* G; *RejPos* 41v; Pirwey w cienką piřzczáłkę Máro Bukoliká/ Spiewał/ hoynieyřzym wirřzem podał Georgiká. A gdy był twym Auguřte dárem pobudzony/ Wnet Eneidá řtokroć w głořne řpiewał řtruny. *StryjWjaz* A2v; *WujNT Ioann* 2/10.

»(na)pierwej ... dalej (... dalej zasię)« (4): *RejAp* 120v; *RejPos* 242v, 351; Napiérwéy od proggu przybiy Tárćicę/ [...]. Dáléy przybiy drugą łztukę/ [...]. Dáléy zásię przybiy łztukę/ także łzóroką *Strum Kv*.

»(na)pierwej ..., drugie (a. wtóre, a. po wtore, a. druga)(...(też) ..., trzecie (a. trzecia) (...))« (58): A nápirwéy pirwłfy kor anielfki iął chwalitz panne Marią z iéy wielkie pokory/ [...]. Wtoreé przyiał ią kor archanielfki/ chwáląc ią z iéy czyłtołci/ [...]. Trzecieé przyiał ią kor tznót/ [...]. Czwarté [...]. Piąté [...]. Szófté [...]. Siodmé [...]. Ółmé [...]. Dziewiáté [...]. Dziełiáté [...]. *OpecŻyw* 182v, 16v, 108v, 130v; *PatKaz I* 3v; *PatKaz II* 25v; *PatKaz III* 152; *FalZioł V* 96; *BielŻyw* 23, 80; mozg czworako łie czyłci. Na pirwey od zbytku wilgotności wodnych, á to bywa przez oczy, Drugie od wilkołci melankoliej to bywa przez włófi. Trzecie od kolery, á to bywa przez włyzy, Czwarthe od flegmy, á to bywa nołem. *GlabGad* A7, B4, K3v; *MetrKor* 34/133v, 59/75; [*Mojżesz do Żydów*] Niechay łie dzyeći wálze pirwey vczą zakonu/ [...]. Powtore ráno y wieczór wyznawác dobrodzyeyłtwo Páńłkie. *BielKron* 44, 4, 9v, 34, 196v, 414v; Przy pułzczániu krwi/ trzebá báciić cztery rzeczy: naypierwey Czás: wtore/ Zwyczaj, trzecie/ Látá: á czwarthe/ šíłę. *SienLek* 36v; *HistRzym* 3; z rołpráwy tey Páńłkiej [...] možeme łie napirwey náuczyć/ co ielł krolełthwo Páńłkie *RejPos* 315, 12v, 15, 17, 20v, 24v (31); *RejPosWiecz*³ 96; *BudNT przedm* b4v; *NiemObr* 144; Ta Propozycya inSenatu była Napierwey O Iuramentum [...]. Druga Krol gdzie ma mieszkać iesli tu wKrakowie czyli gdzie indziej *ActReg* 9.

»napierwej ... item ... (item)« (2): Napyerwey powyedzial yłch łuknyą ydacz z Gołtynya człowyeku gdi łyczywo Rabill na borv vkradł [...]. Item powyedzial yłch [...] *LibMal* 1543/75v, 1543/77.

»napirwej... a k temu« (1): Napirwey/ ielłize w iákie płoche láthá á łobie niepotrzebne łtárość łwá vnieliefłz/ tedy [...] sftániefłz łie błaznem połpolitym/ [...]. A ktemu sftániefłz łie zawždy pod przekłciem bozym *RejZwierc* 127.

»pierwej ... nazajutrz ... trzeciego dnia« (1): piérwéy ráno niech [*chory w wodzie*] gođzin półtory siedzi/ w wieczór także/ názáiutrz trocheé więcéy/ trzeciego dnia więcéy *Oczko* 27.

»(na)pierwej ... (a) po [*kim, czym*] (potym zasię)« (10): *FalZioł V* 8; Drudzy piłzą iż Chámezys trzeći potomek Chámow thám napirwey pánował/ po nim Menán *BielKron* 8v, 7v, 316, 425, 435v, 439; wielka ielłł śmiáłość Budnego/ ktory porządek czterech Ewángeliy pomiefłzał/ kładąc pierwey Ewángelią Ianá S. á po niey Ewángelią Łukafzá S. *WujNT* 396, 457; Napiérwéy Roki Ziemłkie w Dobrzyniu [...]: po nich tákowéż Roki w Lipnie [...]: potym zásię w tydzień [...] w Rypnie tákowéż Roki Ziemłkie. *SarnStat* 728.

»pirwej ... połłedzej« = *prior ... posterior* *Modrz* (2): áza ten ktorego pirwey ná złem vczyńku záłtano więcéy bęđdzie wóláčcon/ niż ten ktory połłedzej? *ModrzBaz* 61, 60v.

»pierwej ... (a, ale, (a) toż, i, dopiero, wnet) potym (też, dopiero, zaś)« = *primo ... deinde* *HistAl*, *Mącz*; *primum ... deinde* (a. *ex post*, a. *postea*) *Miech*, *prius ... deinde* (a. *sic*) *Vulg*; *prius ... post* *Modrz* [*szyk* 258:4] (262): *MetrKor* 37/3v, 59/76v; *BierEz* 59; iako mądrze pirwéy vczyńki/ potym łłowy odpowiediál ijm [*Jezus*] *OpecŻyw* 47; *ForCnR* E; Mięło iego [*węgorza*] pierwey mułi piec dobrze/ potym dobrze warzyć *FalZioł* IV 29d, I 114b, 130c, 144a, II 10a, 21b (23); *BielŻyw* 29, 79, 100; *MiechGlab* 8, 10, 34, 37, [90]; *KłosAlg* F4; *LibLeg* 11/152; *ZapWar* 1550 nr 2665; *SeklKat* Q3v; *RejKup* i3, 17; *HistAl* E3; *KromRozm I* M4v, x2; napomina JKM, abyłcie o tym, co pilniejszego

jest, o obronie pierwej mowili i stanowili, a potom i o innych, [...] obronę pierwej postanowiwszy *Diar* 24; Pierwej trzeba od postronnego nieprzyjaciela obronę postanowić, tuż po tym o domowych potrzebach mówić. *Diar* 35; Pirwey fie vcz obeczáyow [!] potem mądrości/ kthory bez obyczáyow/ dobrze żaden fie vczyc nye może. *GliczKsiąż* L8, D, Nv; *LubPs* 4v; *GroicPorz* dd4; *KrowObr* 136; *RejWiz* 44; *OrzList* gv; *RejFig* Bb8v; iáko lekarze/ Pirwey człeká wyfufzá/ dáiąc mu lektwarze. A potom mu krew pufzczá/ [...]. Tákžec nieprzyjacielá pirwey trzebá zmorzyć/ A potom go żelázem y czym możelz trwożyć. *RejZwierz* 31v; Pofil fie pirwey trochá chlebá toż potom poydziecie [*Fulci cor tuum buccella panis, et postea ibitis*]. *BibRadz Iudic* 19/5, *2v, *Ier* 50/17; *OrzRozm* Fv, L2, L3; *BielKron* 6, 14v, 27, 50, 51v (57); *KwiatKsiąż* K4, M2v, N3; *Improborum facta primo suspicio insequetur deinde sermo*, Złych ludzi vczinków pirwey podeýżrzenie á potom omówká násláduye *Mącz* 385c, 7b, [273]d; *OrzQuin* B2, E4v, F4v, N, N2v, S2v, X3v; *SienLek* 11v [3 r.], 63, 88, 177; *RejAp* 78, 163v, 182; *GórnDworz* Bbv, O7v, P2; *HistRzym* 29v, 47, 83; *RejPos* A2v, 120v, 129v, 159, 316v, 335v; *RejPosWiecz*³ 99, 99v [2 r.]; *BiałKat* 241; *BielSat* M4, Nv; *KuczbaKat* 390; Pirwey brud ná duży obácž/ Toż potom ciáło kępác rácz, *RejZwierc* 237v, 16, 49v, 85, 92v, 168, 257v; *BielSpr* 49v, 54; *RejPosWstaw* [21²]v marg, [21³], 22, [143³]v; wżákžec mnie vczyní zonąd plácek máły pierwey/ y wynieś mi/ á łobie y fynowi fwemu vczynisz potom [*prius ... postea*]. *BudBib* 3.Reg 17/13; *Strum* Gv; *BudNT Hebr* 7/15; Pierwey vczyní Chrifus vcznie łwe o pożywaniu duchownym ciáłá fwego/ potom záś chleb y wino dawał. *CzechRozm* **4, 38v, 56, 76v, 167; *ModrzBaz* 75v, 90; *SkarJedn* 7, 8; *Oczko* 23v; *SkarŻyw* 28, 29, 63, 151, 163 (20); *MWilkHist* A2v; *StryjKron* 56, 370, 472; tedy mu trzebá pierwey náuczyć fię lepiej poznać łyná Božego/ [...]. A potom też dopiero o złtápieniu iego z niebá/ y wltápieniu do niebá mówić *CzechEp* 346, 121, 236, 269, 313, 318; *NiemObr* 147; Wymi/ niebože/ biérmo piérwéy z oká łwego/ A potom ździebłká sięgay w oczách v drugiego. *KochFr* 103; *ReszPrz kt*; *BielSjem* 34, 36; *GórnRozm* Dv, D2v, H4v; *ActReg* 117 [2 r.]; *GostGosp* 110; *LatHar* [+11]v, 67, 647; *WujNT* 12, 57, 140, 212, 287 (14); *JanNKarGórn* H2; Státut, któryby miał byđż porządnie wydany, miałby byđż piérwéy po Powiećiech rozełłány, y potom Korrektoróm podány *SarnStat* 314, 90, 758; *PowodPr* 30, 32; *SkarKaz* 39a, 79b, 156a, 157b, 240b, 423b; [*Mojżesz*] był káplánem/ [...] y záraz był y krolem ábo nawyżłzym pánem: áby ich pierwey religiey/ [...] á potom łpraw Rzeczypołp: [...] náuczył. *SkarKazSej* 678a, 663a; *KlonWor* 34.

»pierwej ... (a) potom ... (a) potom ... ((a) potom ... (potym też))« (18): małz mu pierwey z lewey ręki vpufcić krwie z medijany pierwey/ potom z płuczney/ á pothym dawać mu w tydzień raz prochu Senes z apteki [...]/ á potom w łzełć godzin iełć. *FalZioł* V 76v, I 50b, V 69v; [*Eneas*] napirwey do Krety wyłpu przyiechał/ potom do Sycylyey/ potom do Włoch/ potom do Lácium/ á tám zołtał *BielKron* 60v, 21, 274, 316v, 399v, 431v, 436v; *RejAp* 157v; *RejPos* 169, 239; *SkarJedn* 7, 231; *PudłFr* 73; *GostGosp* 150.

»(na)pierwej ... potom ... na ostatek (a. na ostatku, a. ostatecznie, a. a dopiero, a. (potym) zasię, a. na koniec, a. a nawet, a. po trzecie)« (13): *OpecŻyw* 185; *FalZioł* I 86d, V 114; pierwey bywa poczęcie potom rodzenie naółtatek porodzenie. *WróbŻołt* C5v; *GliczKsiąż* I8; *BielKron* 197v; łtarzi pierwey ná tákowym więzie [*na papirusie*]/ potom ná skórch drzewiánych/ po trzecie ná woskowych tablicách piłáli/ poki yełzcze był pápir nie náleżion. *Mącz* 276c; *OrzQuin* B2; *RejAp* 167v; *Strum*

N3v; Sigmunt Cefarz [...] przegrawży bitwę z Turki do Conftantinopolá pierwey/ potym do Rodiffu/ zaś do Wenecyey z ftráchu vciekał. *StryjKron* 608 marg; *CzechEp* 224; *SarnStat* 668.

»napierwey ... powtore ... potym ... zasię ... więc« (1): dziewięć rzeczy ciężkich y żałofnych [...]. Napierwey popędliwe porwánie niewinnego báránká. Powtore nowe nátrząłanie. Potym obnázenie iuz trzećie. Záfie fzat Páńfkich obleczenie [...]. Więć krzyżem ciężkim [...] obciążenie. *LatHar* 318.

»(na)pierwey ... takież« (4): *MiechGlab* 29; *BielKron* 3; dowiodłeś tego [iż arcybiskup gnieźnieński wyższym nad króla polskiego jest] piérwey w Chimerze/ [...]. Tákię y w Dyálogoch wydanych *OrzQuin* Ev; Amuratheg Napierwey Iáńczáry vftáwił tákię Solaki ku ftraży zdrowia fwego *BielSpr* 52.

»napirwey ... też ... (też ... też (a. k temu))« (10): *OpecŻyw* ktv; *BielKron* 36, 193, 219v, 353v; *RejAp* 71; vpádło napirwey kfiążę fwiáthá tego przed nogámi iego/ [...]. Vpádłá też [...] fmięć [...]. Vpádłá też wżytká piekielna moc *RejPos* 29, 303; *BielSpr* 7v; Ciągnąc za Maximilianem są wielkie impedimenta. Nopierwey iest [...] 20 mil wzłá drogę [...]. Krakowa też odiachac sine Opsidio nie grzeczy [...] Ktemu zpizu niewiemy Coza pericula przidá *ActReg* 5v.

»napierwey ... wtory ... (trzeci)« (3): Cefarz [...] podał trzy artykuły kfiążętom rzelze y innym: Napirwey áby rádzili o obronie przeciw Turkom y pomocnikom ie⁶⁰. Wtory ártykuł o poftánowieniu wiáry krześciáńfkiey iednoftáynym. Trzeći áby fprawiedliwe fády były bez nakładów zbytecznych *BielKron* 192v, 438v; *KwiatKsiąż* A.

»(na)pierwey ... (a, nuż) zasię (... (nuż) zasię (... nuż))« (10): *FalZioł* V 68v; *LibMal* 1548/141 [2 r.]; *BielKron* 3, 175v; *RejPos* 270v; Nigdyby był nás Tnrek [!] nie zwalczył/ by nie rofterki domowe á walki wnétrzne miedzy Krześcijáńfthwem: Napierwey we Włofzech [...]. Nuż záfie Máláteftá s Papieżem [...]. Nuż záfie Picenacy s Krolem Alfonfe Neopolitáńfkim/ Nuż Gwelfowie s Gibeliny *BielSpr* 57; Powieda pirwey Piotr/ iáko wielką krzywdę wziął od Páwłá/ [...] záfie przeciwko temu Páweł [Narrat prior Petrus ... contra Paulus] powieda/ że niemnieyfzá tákże od Piotrá krzywdę wziął *ModrzBaz* 64v; *SkarJedn* A8v, 212.

»napirwey ... a [za kim]« (1): w rynku z budowano Máieftat z drzewá/ ná który powzchodzie wftępowano/ napirwey nań Cefarz wżedł/ ázánim drudzy Kúrfierftowie. *BielKron* 232v.

Przysłowie: Komuś powinnieyfzy/ temu pierwey pomagay. *BierEz* 88.

Zwrot: »nie wiedzieć co pierwey poczác (a. powiedzieć, a. do czego się rzucić itp.)« (7): *LibLeg* 11/45v; Nie wiem kędy pirwey fie obroćić *BielKom* F8, A2v; *RejWiz* 57, *Mącz* 459a; drudzy biegiáią by fzaleni niewiedzá do czego fie pirwey rzucić *RejZwierc* 106v; *CiekPotr* 31.

Wyrażenie: »po Bodze napirwey« (1): [Pitagoras] Cznotę po Bodze napirwey miłowác vczył *BielŻyw* 31.

a. Z odcieniem wzmacniającym: przede wszystkim, zwłaszcza; in primis *Mącz*, *Modrz*; primum *MiechGlab*, *Modrz*, *PolAnt*; principalier *Mącz*, *JanStat*; primum omnium *Vulg* [w tym: napierwey (91)] (105) : *BierEz* L; *OpecŻyw* 144; NApierwey ten ktori taką niemocz ma a cierpi, Ma fie chronić kwalnych á thwardych rzeczy *FalZioł* V 94v, I 62c, IV 52c, V 105v; zbytnie picie gafi ciepło przirodzone. A chocia wżitkiemu ciału fzkodzi, wżakoż napirwey głowie iż ona boli *GlabGad* G8; *RejPs* 175; Wyznawam też to/ y tak o poftwżęńftwie trzymam/ żem napirwey powinien być

połwłzny panv bogv/ y iego przykazaniv. *SeklWyzn* f3v, a2; *GliczKsiąż* L6; *KrowObr* 119v, 226v; [*Skanderbeg mówił do syna swego*] Napiérwéy bądź spráwiedliwy/ boć spráwiedliwość ze włzech cnot iest napierwłza *BielKron* 258, 98, 213; *KwiatKsiąż* B, C, O; Principaliter, A zwłáfczáz, á naypierwey. *Mqcz* 322c, 182d; *RejAp* 120v; cożkolwiek czyniłz to małz czynić napierwey dla Bogá/ á we włzelkim wczynku/ ták łwieckim iáko duchownym pátrzay końcá/ wedle rzeczy mądrości. *HistRzym* 60; *RejPos* 18v, 29 marg, 39v, 58, 74 (12); *RejPosWiecz*³ 98; Piérwéy łzukaycie królestwá Bożego/ y spráwiedliwości iego; á włzyłtko zá tym będzie wam pod moc dano. *BiałKat* 221; *KuczbKat* 290; *RejZwierc* 37v, 40v, 54v; Połpolite záchowania Obyczáiw Spraw Rycyrfkich ostrożnych/ krotko wypifáne. NApierwey to iest: Co tobie pożyteczno/ nieprzyacielowi twemu to závádzá. *BielSpr* 35v, 19v, 72v; *RejPosRozpr* b3, c, c4; dzyatki á ludzie młodzi [...] niech to łobie dobrze wvázáią/ że im napirwey kárności á ćwiczenia potrzebá *RejPosWstaw* 42, [41²], [41²]v, [143⁴]; *BudNT* 2.Petr 1/20; *CzechRozm* 136, 227; Bo włzkole y Filofofiey y infzych náuk trzebá wćzyć á napirwey ięzykow *ModrzBaz* 134v, 4, 25, 50v, 74; *SkarŻyw* 320; *CzechEp* 269; *NiemObr* 8, 68; *ActReg* 42, 107, 167; *WujNT* 1.Tim 2/1; *SarnStat* 304; *PowodPr* 79; Szkoły y Akádemie dla náuki napierwey fię buduią: ále kościoły dla nabożeńłtwá y łłżby Bożey *SkarKaz* 455a, 348a, 455a marg; Okręt napierwey wymyśliá chćiwóć/ Nie ták potrzebá ábo dolegliwość *KlonFlis* C4v; *ZbylPrzyg* Bv [2 r.].

napierwej między kim (1): *CzechRozm* 178v cf »nawłásniej i napierwej«.

W połączeniu szeregowym (1): Naprzód/ napiérwéy y nádewłzyłtko [*primo, et principaliter, et maxime super omnia JanStat* 36] Ie⁸⁰ M. Król Kázimiérz ze włzyłtką Ráđą/ piérwéy miánowány zwyczaj Reyeltru potwiérdzili *SarnStat* 372.

Połączenia: »a (zwłászcza) napierwej« (13): *MiechGlab* 20; [*to ludziom przystoi*] (a włáfczáz [!] rodzicom napierwey) aby byli takowymi/ ktorziby łwoye dzyatki wybornie wćwiczyć vsiłowali *KwiatKsiąż* A2v; *RejPos* 34, 303, 337, 347; poćiwy człowiek włzytki cnoty w łobie zdoić powinien/ á napirwey spráwiedliwość. *RejZwierc* A6, B, 54, 56v, 82, 127; *OrzJan* 46.

»pierwej ... dopiero ... a potym« (1): Sędziowie przysięgáią łdźić piérwéy wedle spráwiedliwości, dopiéro wedle práwá: á potym wedle controwerłiy. *SarnStat* 1287.

»napierwej ... niemniej i ... też ... i« (1): Napierwey grozi Chriłtus tákowym włzytkim/ ktorzy [...] Ewánieliey páná Chriłtufowey nie przyimuią: [...] Nie mniey y tym [...] Włzytkim też [...] y tym náoftátek [...] *NiemObr* 114.

»napierwej ... potym« (2): mądrość ktora iest zwierzchu/ napierwey tedy iest włtydliwa/ potym [*primum ... deinde*] łpokoyna/ łkromna/ vmowna/ z dobreimi zgodliwa *Leop Iac* 3/17; *RejPosWstaw* [143⁴].

»(na)pierwej ... a potym ... i potym« (2): polna rutha/ [...] napiérwéy ma mocz purgowania melankolijey/ á potym flegmę łłoną/ y pothym kolerę *FalZiol* I 51a; *RejPos* 252.

»napierwej ... (a) też« (2): *BielKron* 207v; Napierwey twa cześć iest mi bárzo miłá/ á też mi to miło że iuż wiem zem łwą corkę krolowi wielkiemu dał. *HistRzym* 15.

Szeregi: »napirwej a napilniej« (1): Abowiem by włzythki miał kárác w łrogości gniewu/ tedićby napirwey trzebá od tych á napilniey począc co też drugie karzą á w cudzym oku pázdziorká łzukáią *RejZwierc* 77v.

»napierwej i napotrzebniej« (1): tedy to napierwey y napotrzebniej/ iáko grunt prawdy/ wŷyŷcy wierzyç máiá/ czego nas Bog íam náuczyl *KuczKat* 9.

»naprzod i napierwej« (1): Tu trzeba mądre mu Sędziému dogádzác [...]. Ale naprzód y napiérwéy íprawiedliwoŷci ŷwiétéy dogádzác. *SarnStat* 1293. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»nawięcej i napierwej« [*szyk 1:1*] (2): Czemu żółtą niemoc napirwey y nawięcej poznaç na oczu á na paznochtach. *GlabGad* E6v; *CzechRozm* 97v.

»nawłasniej i napierwej« (1): tá groźbá Boża przeciw wężowi wczynioná/ íz nawłafniej y miedzy wŷyŷtkimi dziatkámi Bożymi napierwey IEzuŷowi Chriŷtuŷowi [...] ŷlúży/ [...] o tym żadney wátpliwoŷci niemáŷ. *CzechRozm* 178v.

»(na)pirwey i osobliwie« [*szyk 1:1*] (2): *WujNT* 76; Acz ná wŷyŷtych fundowány koŷcioł/ [...] ále ofobliwie y pirwey ná Pietrze *SkarKaz* 606b.

4. *Po raz pierwszy (o zaistnieniu lub uczynieniu czegoś pierwszy raz); primum Vulg, Modrz; primo JanStat [w tym: napierwej (40)] (46)* : Topazyon kamieñ tak rzeczony. Ieŷt wezwan od mieŷtca/ na ktorem napiérwéy ieŷt nalezion *FalZioł* IV 58d; *GlabGad* L8; *MiechGlab* 35; *LibMal* 1544/91; thedy gdy napierwey [*tunc vero primum*] byŷo wytráçenie pierworodnych/ ŷlubili ŷie ludem Bożym byç. *Leop Sap* 18/13; W Egipcie napirwey wymyŷlono ŷiac y oráç przez niewiáŷtę Ceres po Grecku Izydis *BielKron* 8v, 1v, 4v, 62, 99, 102 (21); *HistRzym* 56v, 100v; *RejPos* 18v, 43v, 54v, 255v; *SkarJedn* [218]; Iákob [...] ruŷyl ŷie z onego mieyŷcá/ tám gdzie mu ŷie Pan Bog napierwey w Bethel vkazał *SkarŻyw* 348; támés ty íwéy ŷiŷy Probę napiérwéy podaŷ: á iuż znáçné byŷy Twego męŷtwá poczátki *KochJez* A2v; *NiemObr* 167; *WujNT* 337, Act 11/26; *SarnStat* 779; *CiekPotr* 16; Gdym napiérwéy wrzuçilá ŷwoie byŷtré oczy Ná tego to młódziençá/ záraz ogieñ íkoczy W íerce mé *GoŷCast* 49.

Połączenia: »napierwej ... drugie raz« (1): á ktoźby tego napierwey ŷlyŷzeç nie chçiał aby mu drugie raz niepowiadano. *BielŻyw* 27.

»napirwey ... potym« (1): Pan Bog mowi/ [...] pobudzę wŷyŷtko złe z domu twego. Táŷze ŷie mu [*Dawidowi*] íŷtáło/ napirwey w dzyale kroleŷtwá/ potym od Abŷáloná. *BielKron* 71.

»pirwey ... (po)wtore (a. wtory kroç) ... trzecie (a. trzeci kroç a. trzeci raz)« = *primum ... secundo ... ter dum Modrz* (3): pán Ieżus [...] wezwál Piotra íj Andrzeia trzy krotz. Pirwey [...]/ gdy byl v Iordána [...]. Wtoré wezwál ie gdy ryby lowili/ [...]. Trzecié/ gdy íjm rzekl. Podzcie za mná *OpecŻyw* 39v; *BielKron* 163; *ModrzBaz* 139v.

5. *Jako pierwszy (o tych, którzy uczynili coś pierwsi na świecie, w danej społeczności lub w danej sytuacji); primum Vulg, PolAnt, Modrz [w tym: napierwej (162)] (242)* : Ten çy pirwey rad poczyna/ ktory żadnie y źle ípiewa. *March*¹ A3, A4; *BierEz* I4v [3 r.], M4, N2, O4, Q3v, Q4v; Ktory miedzy wami ieŷt przez grzęchu/ ten pirwey kamieniem vdérz nanię [*Vulg Ioann* 8/7] *OpecŻyw* 77v, 48 [2 r.], 58v, 104v, 106; *HistJóz* D2v; *SKowronek* [...] / Miedzi ptaki polnemi y leŷnemi napierwiey ku Wioŷnie ípiewáç poczyna. *FalZioł* IV 23d; [*wilk*] kiedy pierwiey çłowieka obaczy/ głoŷ íemu odeymuie/ á tedy okrutnieyŷzy bywa *FalZioł* IV 12a; *GlabGad* C8v [2 r.]; *MiechGlab* **5v, 29; I acz kolwiek thak bywaŷo yŷŷ przyŷŷangá pyerwey czynly ynŷŷy Voyewodowye yego K.M. panv náŷŷemv wŷzak ze K. ye⁸⁰ M. chcancz okazacz nathen çzałŷ przyaŷŷny y laŷká ízwoyá t.m. przy poŷlyech t.m. pyerwey przyŷŷyagl *LibLeg* 7/11; Káždy tŷłowiek ma byç miłowan dla bogá/ ábowiem miŷy

bog nas pirwey miłował. *March*³ V5, V4; *RejPs* 116v, 155v, 201v; *RejKup* V; *BielKom* A3, Fv, Gv; *GroicPorz* ee2; Iáko fię Święci w niebie półwárzyli/ káždy znich chćiał nápierwey obiáwić Pánnie Máryey o Zmartwychwítaniu Páná Kryšťufowym. *KrowObr* 146, 20, 25; A pátrzay więc ná wiołnę kiedy zyołá wćhoda/ Wnet pokrzywy z łopianem napirwey wychoda. *RejWiz* 78; *Leop Num* 2/9, 3.Reg 18/25, 2.Esdr 7/5, 1.Mach 5/40; *RejFig* Aa4; ROmulus ten ktory Rzym napirwey záłożył/ [...] Nie piyał nigdy winá *RejZwierz* 30v; *BibRadz Matth* 17/27[26]; Przed poraźką obiecał y flubił [*Jefte*] Pánu Bogu ofiárować thego kto napirwey przeciw iemu z domu iego wynidzye. *BielKron* 51; Czyy koń napirwey zárza ná plácu wítawionym/ ten będzie krolem. *BielKron* 116; [*Tales Milezyjus*] Grekow náuczył napirwey wiedzyeć bieg fłoneczny y miefięczny/ y zámienie ich *BielKron* 121v; gdy ftárfzego nád łobą wybieráli/ [...] wítawili iż ktory pirwey z nich vpátrzy fłonce gdy będzie wćhodziło/ then będzie kłiążęciem. *BielKron* 124v; [*papież pisał*] iż rzecz póspolita Rzymfka/ [...] nápierwey będzie karaná/ thák iż iáko napierwey dáłá przyczynę fzkodzie/ ták da lekarftwo y zdrowiu początek *BielKron* 199; Napierwey tę nowinę Ian Zarębá s Kálinowey/ [...] do Toruniá s Kráková Krolowi przyniołł *BielKron* 418v; [*Maciej Miechowita*] napierwey podiáł pracá około Imprimowania Kroniki Polfkiey. *BielKron* 419, 3, 3v, 4v, 6, 7 (69); Ten [*Marcin Bielski*] nam podał napierwey w piśmie Polfkim drogę/ Aby káždy czytáiąc/ zgoił fwą włogę. *BielKronCies* Mmmm3; *RejAp* 52, 67v; *HistRzym* 109v; *RejPos* 56 [2 r.], 101, 103; *BiałKat* 176, 348v, 381v; *RejZwierc* 23 [2 r.], 129v; RAcy álbo Ráfcy [...] napierwey do nás wnieśli obyczay fłuzby żołnierfkiey *BielSpr* 70, 18v, 67; *WujJud* 245; *RejPosRozpr* cv, c2, c3; *BudNT Ioann* 20/4, Hhv; *ModrzBaz* 68, 85v, 86, 95, 108; *SkarJedn* 75 [2 r.], 116, 221, 291; *SkarŻyw* 51, 103, 141, 292, 305 (12); *StryjKron* 6 marg; *CzechEp* 121; *NiemObr* 126; [*Jan Kochanowski*] napierwey Słowieńfkie *Camoeny* Smiáł nápoić w Pegáfowym zdroiu wiekoćiecznym *KlonŻal* B4, C2v; *ReszPrz* 62; *KochPieś* 12; *GórnRozm* G2v [2 r.]; *PapUp* Bv; *OrzJan* 40; *LatHar* 195; *KołakCath* C2v; Kto był kto wniosł napierwey ná świat óftre bronie/ Mufiáł mieć łeb żelazny y hártowne fchronie *RybGęśli* B2, Bv; *WujNT Matth* 17/27, s. 88, *Ioann* 20/4, 8, s. 429, 1.Thess 4/16[15]; *JanNKar* C; *SarnStat* 172, 633 [3 r.]; *SiebRozmyśl* K3; *KlonKr* B; Po Iádámowym grzechu/ napierwfy był grzeźnik mężoboycá fyn iego ftárfzy Kaim. ktory pogroźoná Iádámowi śmierć ćielefná napierwey przywiółł *SkarKaz* 314b, 41a, 158b, 634a; Niechby nád wfytkié głębię oná w piekle byłá/ Która táká niecnotę piérwéy zámyśliá. Wiárę fwoię przeniołá do mężá obcego *GosłCast* 32, 9; *KlonFlis* A3; *KlonWor* 33.

napirwej z kogo (1): [*Cesarz Adryjanus*] Ten napirwey s Cefárzow począł brodeę zápuřczáć. *BielKron* 149.

najpierwej po kim (1): [*Rzymianie*] najpiérwéy po Gréckich w Láćińfkim ięzyku pluzyc poczęli *JanNKar* C.

Połączenia: »napierwej ... (drugi) za nim (a. po nim)« (3): V Grekow napirwey Spráwy Rycyrfkie piłáł Homerus Poeta/ drugi zá nim iáko Stratoclus, Cyneas, [...] y wiele innych *BielSpr* 28, 70; *CzechRozm* 201v.

»(na)pierwej ... potym (drugi za nim) (... potym)« = *primum ... deinde* *HistAl*, *Modrz* (9): *HistAl* E3v; Rzekł Adam: Miły Pánie/ tá niewiáftá ktorás mi dał zá towarzyszkę/ pirwey wrwála y iádłá/ potym mnie podála y iadłem tákież. *BielKron* 2; Tho Miłóściwe látho/ wítawił był napierwey

Bonifácus 8. [...]. Potym Klemens szofty/ ná 50. lat. Pothym Sixtus 4. tylko ná 25. lath *BielKron* 234v, 31, 335, 375v; *ModrzBaz* 103; *NiemObr* 61; *WujNT* 383.

Przysłowia: Złośnik co ná mye doł kopał pirwey łam weń łuczył *LubPs* bb3, B6v, C2.

Lupi te videre piores, Proverbium, Wilcy cie pierwey wyźrzeli/ to yeft ochrápiałeś/ álbo omieniałeś. *Mącz* 200b.

Zwroty: »napierwey począć« (6): [z *Seta poszedł*] Enos łyn ktory napirwey począł chwalić modlitwami Pána łtworzycielá łwoiego *BielKron* 3v, 98, 181, 188v; *Mącz* 47b; *RejAp* BB.

»napierwey wymyślić« (14): Foelix papiełz pierwłzy ten napierwey kołcioły połwięćć wymyłłił *KrowObr* 102, Ssv; *BielKron* 4v [2 r.], 10, 23, 23v [2 r.], 24 (10); *CzechRozm* 174v; Bo ten [*Archiloch*] wymyłłił napierwey wierłze włczypliwe/ Ktoremi o łmierć przypráwił pánienki cnotliwe. *KlonŻal* C4.

»napierwey wynaleźć« (9): Iubal Lámechá łlepego łyn ten napirwey wynalazł Muzykę. *BielKron* 4v, 4v, 6, 8, 26v, 27 (9).

Szereg: »przede wszemi i pierwey« (1): gdyłmy łzli w pole z nieprzyacielmi náłzemi/ przedewłzemim łam łtánął y pirweiem [*ante omnes ... et primum*] walkę począł. *HistAl* G6v.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (3) : Prius, Pierwey. *Mącz* 321d, 322c; Primo – Na pierwli [!]. *Calep* 847b.

Cf **PIERWE**, **2. PIERWY**